

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет еколого-економічний
Кафедра екологічного права і контролю

ДИПЛОМНА РОБОТА

рівень вищої освіти: «спеціаліст»

на тему: «Шляхи відновлення земельних ресурсів України»

Виконала студентка 1 курсу групи ЕК - 55
Спеціальності 101 «Екологія», спеціалізація
«Екологічний контроль та аудит»
Топало Вікторія Вікторівна

Керівник старший викладач,
Савіних – Пальцева Любов Володимирівна

Консультант к. ю. н., доцент
Фролова Наталя Валентинівна

Рецензент к. геогр. н., доцент,
Божко Людмила Юхимівна

Одеса 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ТА УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	6
ВСТУП.....	7
1 СТРУКТУРА ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ.....	8
1.1 Земельні ресурси, як об'єкт господарського використання.....	15
1.2 Державний облік земельних ресурсів.....	32
2 ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ...36	
2.1 Система правових заходів щодо охорони земельних ресурсів.....	37
2.2 Державний контроль за використанням та охороною земель.....	39
2.3 Заходи щодо охорони, поліпшення якості та відновленню земель.....	46
2.4 Біодинамічне та органічне землеробство, як шлях до сталого землекористування.....	54
2.5 Формування національної екомережі України за рахунок територій відновлення.....	60
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	67
ДОДАТКИ.....	71

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ТА УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України;

ЗК – Земельний Кодекс;

КМУ – Кабінет Міністрів України.

ВСТУП

Серед багатьох проблем, що виникають сьогодні перед людством, однією з найважливіших є охорона земель сільськогосподарського призначення від деградації і підвищення їх родючості. Збереження земель сільськогосподарського призначення від деградації, від шкідливого техногенного впливу, підвищення їх родючості є проблемою глобальною, проблемою планетарного значення. Землі сільськогосподарського призначення були, є та будуть основною умовою виживання теперішніх і майбутніх поколінь, середовищем їх існування, джерелом матеріального добробуту.

Значна частина сільськогосподарських угідь піддана забрудненню техногенного характеру: викидами промислових підприємств, підприємствами паливно-енергетичного комплексу, в результаті розробки родовищ корисних копалин і влаштування звалищ відходів. Найбільше забруднюються ґрунти навколо великих промислових підприємств (особливо хімічної і металургійної промисловості), великих міст, транспортних шляхів, де можливе формування техногенних пустель.

Метою дипломної роботи було розглянути механізми правового регулювання в сфері охорони та відновлення земель, шляхи відновлення деградованих та еродованих земель, а також тенденції перспективного розвитку у землекористуванні задля недопущення втрат земельних ресурсів України.

1 СТРУКТУРА ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Загальна площа земель в Україні становить 60,4 млн. гектарів. З них 70 % – 42,4 млн. га – землі сільськогосподарського призначення, з яких щорічно обробляється понад 32 млн. гектарів. Для порівняння, у Польщі під сільгоспвиробництво задіяні вдвічі менші площі – 14 млн. га, в Німеччині – 12 млн. га, у Румунії – 9 млн. гектарів. Кількість чорноземів в Україні є найбільшою в світі і складає 28 млн. га.

За 20 років в розподілі земельного фонду України між основними землекористувачами та власниками землі відбулися принципові зміни. Площа земель які знаходяться у власності чи користуванні сільськогосподарських підприємств зменшилася на 23 903,9 тис. га, що складає 39,6 % (дивись Додаток А). Площа земель, які фактично використовуються громадянами навпаки збільшилась на 14 881,6 тис. га, що складає 24,7 %; площі земель, якими володіють або користуються заклади, установи, організації, промислові та інші підприємства, підприємства та організації транспорту, зв'язку, частини, підприємства, організації, установи, навчальні заклади оборони майже не змінилися і станом на 01.01.2015 становить 2 309,8 тис. га, що на 28,0 тис. га менше ніж станом на 01.01.1995. Площа земель, які знаходяться у лісогосподарських підприємств збільшилася на 1 666,0 тис. га (2,8 %); площі земель запасу збільшилися на 7 421,8 тис. га, що складає 12,3 %, і становлять 10 775,7 тис. га [1].

Решта земель – 863,7 тис. га знаходяться у власності або користуванні інших землекористувачів, ця площа є майже незмінною порівняно з 1994 роком.

Таблиця 1.1- Динаміка змін в структурі Земельного фонду України
1994 - 2014 рр.

	1994		2005		2008		2014	
	Площа, тис. га	%	Площа, тис. га	%	Площа, тис. га	%	Площа, тис. га	%
Сільськогосподарські угіддя	41890,4	69,4	41763,8	69,2	41650,0	69,0	41511,7	68,8
Лісовкриті площі	10331	17,1	10475,9	17,3	10556,3	17,5	10630,3	17,6
Забудовані землі	2386,2	4,0	2458,3	4,1	2476,6	4,1	2550,4	4,2
Відкриті заболочені землі	920,8	1,5	957,1	1,6	975,8	1,6	982,6	1,6
Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	1105,6	1,8	1039,0	1,7	1038,2	1,7	1015,8	1,7
Інші землі	1301,2	2,2	1239,6	2,1	1236,3	2,1	1237,7	2,1
Води	2419,6	4,0	2421,1	4,0	2421,6	4,0	2426,4	4,0
Всього	60354,8	100,0	60354,8	100,0	60354,8	100,0	60354,9	100,0

За 2014 рік площа сільськогосподарських земель в Україні зменшилася на 13 000 га і склала на 1 січня 2015 року 42 731,5 тис. га проти 42 744,5 тис. га на початок минулого року. Питома вага площі сільськогосподарських земель в загальній площі (території) України не змінилася і складає 70,8 % [2].

Найбільше скорочення площ пройшло по таких категоріях: перелоги зменшення на 11,8 тис. га до 239,4 тис. га, пасовища - на 5,8 тис. га до 5441 тис. га та сіножаті - зменшення на 1,5 тис. га до 2407,3 тис. га.

Ліси та інші лісовкриті площі збільшилися на 5,9 тис. га – до 10 630,3 тис. гектарів. На них припадає 17,6 % від загальної площі країни. Площа забудованих земель збільшилася на 7,8 тис. га до 2550,4 тис. га, в тому числі під житловою забудовою – на 4,2 до 487,7 тис. гектарів. Землі промисловості збільшилися на 0,7 тис. га до 224,1 тис. гектарів. Скоротилася площа земель комерційного використання - на 0,2 тис. га до 54,9 тис. га, змішаного

використання - на 0,4 тис. га, до 29,3 тис. га та на 0,6 тис. га зменшилися площі земель, які використовувалися для відпочинку, та інших відкритих земель [3].

Загальна площа території України – 60 354,9 тис. гектарів. За минулий рік площа земель (суші) скоротилася на 3,5 тис. га до 57 928,5 тис. га, а площа територій, покритих поверхневими водами, відповідно збільшилася на такий самий показник до 2 426,4 тис. га.

Згідно із законодавством, заходи, спрямовані на охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів здійснюються в Україні на основі програмно-цільового підходу [4].

У рамках вищезгаданого, були прийняті і реалізуються ряд відповідних державних цільових програм.

Зокрема, це:

1. Державна програма "Ліси України" на 2002–2015 роки (затверджена постановою Кабінету Міністрів України (КМУ) від 29.04.2002 № 581).

Передбачено наступні напрями розвитку лісового господарства:

- підвищення лісистості території в природних зонах до оптимального рівня;
- підвищення продуктивності і якісного складу лісових насаджень;
- нарощування природоохоронного потенціалу лісів, збереження їх біорізноманіття;
- підвищення стійкості лісових екосистем до впливу негативних факторів природного середовища, зміни клімату;
- розширення застосування методів раціонального використання лісових ресурсів;
- розширення робіт із захисного лісорозведення та агролісомеліорації;
- вдосконалення нормативно-правової бази в галузі лісового господарства і її гармонізація з міжнародними принципами сталого розвитку та управління лісами;

- посилення державного контролю за охороною, захистом, використанням і відновленням лісів [8, 9];
- розвиток лісогосподарської освіти і науки;
- посилення соціального захисту працівників лісового господарства.

Серед іншого, Програмою заплановано:

- збільшення загальної площі лісів та інших вкритих лісовою рослинністю територій на 0,5 млн. га (до 11,3 млн. га);
- збільшення загального запасу деревостанів на 0,29 млрд.м³ (до 2,03 млрд. м³).

Передбачений обсяг фінансування з Державного бюджету України складає близько 3,7 млрд. грн. (біля 0,7 млрд. доларів США за курсом Національного банку України станом на 2006 рік) [8, 9].

2. Загальнодержавна програма формування Національної екологічної мережі на 2000 - 2015 роки (затверджена Законом України від 21.09.2000 № 1989) [10].

Основні цілі:

- збільшення площі земель країни з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження їх різноманітності, близької до притаманного природному стану;
- формування територіально єдиної системи для забезпечення можливості природних шляхів міграції та поширення видів рослин і тварин, збереження природних екосистем, видів рослинного і тваринного світу та їх популяцій.

Національна екологічна мережа України повинна:

- відповідати вимогам щодо її функціонування у Всеєвропейській екологічній мережі;
- виконувати провідні функції зі збереження біорізноманіття;

- сприяти збалансованому використанню природних ресурсів у господарській діяльності.

Серед іншого, Програмою заплановано:

- збільшення площі територій і об'єктів природно-заповідного фонду України до 10,4 % від загальної площі країни (на момент прийняття Програми вона складала 4,0 %);

- створення державного кадастру рослинного світу;

- створення державного кадастру тваринного світу;

- забезпечення ведення Червоної книги України.

Передбачений обсяг фінансування з Державного бюджету України складає близько 22,7 млн. грн. (біля 4,5 млн. доларів США за курсом Національного банку України станом на 2006 рік).

3. Комплексна програма розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану зрошуваних і осушених угідь на період до 2010 року (затверджена постановою КМУ від 16.11.2000 № 1704; зі змінами, внесеними постановою КМУ від 24.06.2006 р. № 863) [7].

Основна мета:

- підвищення ролі меліорованих земель у продовольчому і ресурсному забезпеченні держави, зменшення залежності сільсько-господарського виробництва від несприятливих природно-кліматичних умов, поліпшення екологічного стану і забезпечення екологічно безпечних умов експлуатації меліоративних систем.

До переліку пріоритетних завдань Програми входять:

- забезпечення збалансованого та надійного функціонування наявних меліоративних систем, що перебувають у задовільному технічному стані;

- відновлення функціонування меліоративних систем, що перебувають у незадовільному технічному стані;

- завершення будівництва недобудованих меліоративних систем;

- підвищення екологічної безпеки зрошення та поліпшення еколого-меліоративного стану зрошуваних земель;
- організація робіт із проведення ремонту та відновлення наявної дощувальної і меліоративної техніки;
- зниження енерго - і матеріалоемності меліоративних систем і споруд;
- створення на більшій частині осушувальних систем умов для здійснення двостороннього регулювання водно-повітряного режиму ґрунтів;
- стимулювання державою раціонального використання меліорованих земель;
- збереження та відтворення родючості ґрунтів на меліорованих землях шляхом своєчасного проведення комплексу агротехнічних заходів.

Серед іншого, Програмою заплановано:

- реконструкцію зрошувальних систем і поліпшення екологічного стану зрошуваних земель на площі 600 тис. га;
- завершення будівництва меліоративних об'єктів на площі 57 тис. га;
- реконструкцію осушувальних систем і поліпшення екологічного стану осушених земель на площі 180 тис. га;
- забезпечення захисту від підтоплення ґрунтовими водами 210 населених пунктів [7].

Передбачений обсяг фінансування з Державного бюджету України складає 904,0 млн. грн. (біля 179,0 млн. доларів США за курсом Національного банку України станом на 2006 рік).

4. Комплексна програма захисту сільських населених пунктів і сільськогосподарських угідь від шкідливої дії вод на період до 2010 року та прогноз до 2020 року (затверджена постановою КМУ від 03.07.2006 № 901).

Основна мета: забезпечення захисту громадян, сільських населених пунктів, виробничих об'єктів і сільськогосподарських угідь від шкідливої дії вод, а також мінімізації заподіяних збитків.

До основних завдань Програми відносяться:

- здійснення заходів щодо запобігання і ліквідації наслідків шкідливої дії вод, що передбачає комплексний підхід до будівництва та реконструкції захисних споруд, включаючи поліпшення екологічного стану водних об'єктів;
- усунення причин, що впливають на формування катастрофічних паводків (створення прибережних захисних смуг та водоохоронних зон, регулювання режиму використання земель у зонах можливого затоплення тощо);
- удосконалення системи протипаводкового захисту;
- проведення моніторингу якісних та кількісних показників стану водних ресурсів;
- недопущення будівництва житлових будинків і виробничих об'єктів у зонах можливого затоплення;
- впровадження екологічно безпечних технологій у водному, сільському та лісовому господарстві.

Серед іншого, Програмою заплановано:

- будівництво і реконструкція 266 км захисних дамб;
- зміцнення 446 км берегів;
- регулювання і розчищення 3 030 км русел річок;
- будівництво і відновлення 950 гідротехнічних об'єктів;
- забезпечення захисту 1 550 населених пунктів і 152 500 садиб;
- забезпечення захисту 329 000 га сільськогосподарських угідь.

Сучасний кризовий стан земельних ресурсів України, погіршення екологічного стану земель внаслідок інтенсивного сільськогосподарського використання, зниження родючості ґрунтів та масштабне поширення

деградаційних процесів у ґрунтах зумовлюють необхідність істотних змін у господарській діяльності людини [11].

1.1 Земельні ресурси, як об'єкт господарського використання

Господарська діяльність людини (антропогенний фактор) є основною причиною деградації ґрунтів. Коли господарська діяльність людини не перевищує екологічно допустиме навантаження на ґрунт, він не деградує. Але варто переступити цей поріг, як ґрунт починає деградувати. Потрібно чітко усвідомити, що деградовані землі дуже важко, а іноді зовсім неможливо відродити.

Деградація ґрунтів – це зменшення їх родючості або втрата властивостей, характерних їм як природному тілу (підкислення, засолення, вилуговування, ерозія, підтоплення, заболочення, опіщанення тощо).

Майже на всіх землях України спостерігається неухильне зниження вмісту гумусу в ґрунтах. Слід відзначити, що ґрунти України характеризуються високою природною родючістю і тому дуже важливо зберегти їх для майбутніх поколінь (дивись Додатки Б та В). Особливу турботу викликає погіршення якості найбільш цінних та розповсюджених в Україні різновидів чорноземних ґрунтів. Дослідження показують, що вони дуже сприйнятливі до антропогенного впливу. Так, внаслідок тривалого розорювання скорочується вміст гумусу, збільшується його рухомість, а у гумусовому горизонті зменшується вміст водостійких агрегатів, структура ґрунту перетворюється із зернистої у грудкувато-порошковату [11].

Ця проблема різко загострилася внаслідок зростання впливу людини на ґрунтовий покрив, зокрема безконтрольного внесення мінеральних добрив,

застосування хімічних засобів і методів боротьби з шкідниками і хворобами сільськогосподарських рослин і тварин.

Непоправної шкоди земельному покриву України завдають ерозійні процеси (дивись Додаток Г). Через відсутність ефективних ґрунтоохоронних заходів площа еродованих ґрунтів у країні невпинно зростає. Не менш важливою проблемою є покращення санітарного стану ґрунту, в який попадає надзвичайно велика кількість забруднювачів. Це природні та антропогенні забруднювачі, фізичні й хімічні. До основних видів забруднювачів ґрунтів належать: важкі метали, радіоактивні елементи, неорганічні сполуки металів, пестициди, мінеральні добрива, різні органічні відходи, біологічні забруднювачі (дивись Додаток Д). Великої шкоди ґрунтам завдають так звані кислотні дощі, які виникають через викиди в повітря промисловими підприємствами та автотранспортом різних газів і сполук сірки, нітратів, вуглецю, які, з'єднуючись з вологою повітря, утворюють кислоти [7].

Ситуація, яка склалася, зумовлена головним чином тим, що протягом багатьох десятиріч екстенсивне використання земельних угідь, і особливо ріллі, не компенсувалося рівнозначними заходами щодо відтворення ґрунтів.

Заходи, щодо підвищення продуктивності земель та їх охорони дуже різноманітні і повинні здійснюватись комплексно, як єдина система, взаємно доповнюючи один одного і посилюючи дію всіх інших.

Які ж заходи необхідно здійснити, щоб припинити подальшу деградацію ґрунтів України, стабілізувати їх родючість, оздоровити їх санітарний стан і на цій основі домогтися отримання високої та стабільної врожайності культур?

Передусім, необхідно налагодити моніторинг ґрунтів, без якого неможливо здійснити заходи по їх покращенню. Дієвими є наступні заходи щодо усунення виявлених порушень у деградованих ґрунтах: консервація, рекультивація та меліорація.

Консервація деградованих та малопродуктивних земель полягає у тимчасовому виведенні таких земель з господарського використання з метою проведення на них комплексу робіт з відновлення їх продуктивних і екологічних властивостей та повернення їх у сферу господарського чи іншого використання [12].

Рекультивация деградованих та малопродуктивних земель передбачає відновлення порушених земель, їх продуктивності та родючості. Метою рекультивации є повернення рекультивованих земель в господарський обіг.

Меліорація деградованих земель передбачає проведення заходів щодо покращення фізичних і хімічних характеристик земель, створення оптимального водного, повітряного, теплового режимів ґрунтів, а також інших умов, що необхідні для ведення сільського господарства. До меліоративних заходів відносять дії щодо іригації аридних і меліорації гумідних земель, очисні заходи, фосфатування і гіпсування ґрунтів.

Отже, реалізація запропонованих заходів щодо меліорації, рекультивации, консервації деградованих ґрунтів, дозволяє отримати оптимізовану структуру земельного фонду [12].

Нажаль економіці України притаманна висока питома вага ресурсномістких та енергоємних технологій, впровадження та нарощування яких здійснювалося найбільш «дешевим» способом без будівництва відповідних очисних споруд. Це було можливим за відсутності ефективно діючих правових, адміністративних та економічних механізмів землекористування та без урахування вимог охорони довкілля. Ці та інші чинники, зокрема низький рівень екологічної свідомості суспільства, призвели до значної деградації довкілля України, надмірного забруднення поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря і земель, нагромадження у дуже великих кількостях шкідливих, у тому числі високотоксичних, відходів виробництва. Такі процеси тривали десятиріччями і призвели до різкого погіршення стану здоров'я людей,

зменшення народжуваності та збільшення смертності, а це загрожує вимиранням і біологічно-генетичною деградацією народу України.

Основними причинами низької віддачі земельного потенціалу в Україні є безгосподарне ставлення до землі, тривала відсутність реального власника, помилкова стратегія максимального залучення земель до обробітку, недосконалі техніка і технологія обробітку землі та виробництва сільськогосподарської продукції, не виважена цінова політика, недотримання науково обґрунтованих систем ведення землеробства і, зокрема, повсюдне недотримання сівозмін, внесення недостатньої кількості органічних добрив, низький науково-технічний рівень проектування, будівництва та експлуатації меліоративних систем, недосконала система використання і внесення мінеральних добрив та невиконання природоохоронних, комплексно-меліоративних, протиерозійних та інших заходів [13].

Особливістю земельних ресурсів України є їхня потенційно висока родючість. За різними оцінками, України володіє від 8 % до 15 % світових запасів чорноземів, які є найродючішою частиною земельних ресурсів планети. Територія нашої країни складає 60,3 млн. гектарів, зокрема рілля – 32,8 млн. гектарів. Розораність сільськогосподарського земельного фонду нашої країни є найвищою у світі і становить 72 %, а в деяких областях 88 % [1].

Якісний стан земельного фонду постійно погіршується. В окремих районах, де проведено осушення земель, відбувається неконтрольоване зниження рівня ґрунтових вод, зменшення потужності органічної маси, а в районах зрошення – підтоплення і засолення ґрунтів, деградація чорноземів, що призвело до негативних екологічних наслідків у районах Полісся та на півдні України. Нині 14,8 % загальної площі поливних земель піддаються еродуванню (Додаток Г), 1,5 % – перезволоженню, понад 4 відсотки є солонцюваті та засолені.

Збільшення мінералізації ґрунтових вод загрожує вторинним засоленням земель. Майже на всіх землях спостерігається неухильне зниження вмісту гумусу в ґрунтах [12].

Розвиток різних форм власності та господарювання на землі без суворого і надійного державного екологічного та митного контролю за ввезенням небезпечних відходів, брак відповідної законодавчої бази призводять до споживацького ставлення до землі.

Використання у великій кількості мінеральних добрив, пестицидів та інших хімічних препаратів разом з промисловим і радіаційним забрудненням може ще більше ускладнити екологічну ситуацію в Україні, знизити відтворювальну здатність біосфери та екологічну стійкість агроландшафтів.

Негативний вплив виробничих підприємств на землі сільськогосподарського призначення нерідко може мати незворотні наслідки. Як зазначає Ю. С. Шемшученко, в умовах науково-технічного прогресу на формування якості довкілля значно впливають фактори антропогенного характеру і передусім підприємства різних галузей промислового виробництва. Враховуючи великий ступінь потенційно можливого негативного впливу підприємства на землі сільськогосподарського призначення, актуального характеру набувають питання законодавчого закріплення запровадження інноваційних технологій маловідходного чи безвідходного виробництва [2].

Враховуючи масштаби та інтенсивність негативного антропогенного впливу промисловості на землі сільськогосподарського призначення, актуального характеру набуває визначення цілей і завдань охорони земель. Основною метою правової охорони земель сільськогосподарського призначення від забруднення є їх захист від шкідливого антропогенного впливу, відновлення їх продуктивності, а також відтворення і підвищення родючості ґрунтів. Земельне законодавство передбачає основні завдання охорони земель.

Відповідно до ст. 63 Земельного кодексу (ЗК) України завданнями охорони земель є забезпечення збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель [14].

Відповідно до Закону України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 року, охорона земель сільськогосподарського призначення забезпечується на основі реалізації комплексу заходів щодо збереження продуктивності сільськогосподарських угідь, підвищення їх екологічної стійкості та родючості ґрунтів, а також обмеження їх вилучення (викупу) для несільськогосподарських потреб [15]. Зміна цільового призначення земель сільськогосподарського призначення допускається лише за умови обґрунтування доцільності такої зміни в порядку, визначеному законом. У разі вилучення (викупу) земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб забезпечується пріоритет максимального збереження продуктивних земель.

Захист земель сільськогосподарського призначення від ерозії, селів, підтоплення та інших видів деградації здійснюється на основі реалізації заходів, передбачених державними і регіональними програмами, відповідно до робочих проектів рекультивації, захисту земель від ерозії та іншої документації із землеустрою.

Землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо віднесені Законом України «Про екологічну мережу України» до складових структурних елементів екомережі [16].

Правова охорона земель сільськогосподарського призначення являє собою їх охорону і захист від негативних впливів, що призводять до їх деградації, забрудненню, зниженню родючості (дивись Додаток Е). Враховуючи передбачене ст. 23 ЗК України пріоритетне становище земель сільськогосподарського призначення в складі земельного фонду України, чинне законодавство дозволяє здійснювати охорону саме земель сільськогосподарського призначення [15].

Охорона земель сільськогосподарського призначення здійснюється шляхом стимулювання природоохоронних технологій виробництва і компенсаційних виплат власникам землі, землекористувачам, в тому числі орендарям. Необхідність застосування природоохоронних технологій для підвищення ефективності охорони навколишнього середовища і земель сільськогосподарського призначення відіграє надзвичайно важливу роль. Чинне законодавство вимагає від потенційних забруднювачів земель сільськогосподарського призначення впроваджувати у виробництво ефективні природоохоронні технології. Безумовно, це позитивно впливає на зниження рівня промислового забруднення земель сільськогосподарського призначення.

До підприємств, що є потенційними джерелами забруднення земель сільськогосподарського призначення, законодавством висуваються додаткові екологічні вимоги, що обумовлюються необхідністю недопущення негативного антропогенного впливу на землі сільськогосподарського призначення чи мінімалізації такого впливу. Об'єктивні вимоги законодавства виходять з того, що негативний антропогенний вплив на землі сільськогосподарського призначення легше попередити, ніж ліквідувати наслідки. У зв'язку з цим принципового значення набуває всебічний екологічний аналіз і правильна оцінка будівель підприємств і комплексів виробничих підприємств. Відповідно до ст. 45 Закону України «Про охорону земель», господарська та інша діяльність, яка зумовлює забруднення земель і ґрунтів понад установлені гранично допустимі концентрації небезпечних речовин, забороняється [15].

Відсутність сучасних інноваційних технологій, установок і споруд з очищення, знешкодження та утилізації шкідливих відходів, викидів до рівня гранично допустимих нормативів, а також засобів контролю за забрудненням земель сільськогосподарського призначення є підставою для заборони введення підприємства в експлуатацію.

Заходи економічного стимулювання впровадження заходів щодо використання та охорони земель і підвищення родючості ґрунтів передбачені ст. 27 Закону України «Про охорону земель». До них законодавство відносить надання податкових і кредитних пільг фізичним і юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи щодо захисту земель від ерозії, підвищення родючості ґрунтів та інші заходи, передбачені загальнодержавними і регіональними програмами використання та охорони земель; звільнення землевласників і землекористувачів від плати за землю, за земельні ділянки, на яких виконуються роботи з меліорації, рекультивації, консервації земель та інші роботи щодо охорони земель на період тимчасової консервації, будівництва та сільськогосподарського освоєння земель відповідно до затвердженої документації із землеустрою; компенсування сільськогосподарським товаровиробникам недоодержаної частки доходу внаслідок консервації деградованих, малопродуктивних, а також техногенне забруднених земель; застосування прискореної амортизації основних фондів землеохоронного і природоохоронного призначення [15].

Компенсація витрат, понесених землевласниками та землекористувачами на покращення екологічного стану земель та підвищення родючості ґрунтів, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів відповідно до загальнодержавних і регіональних програм охорони земель. Підставою для розгляду питання про економічне стимулювання заходів щодо використання та охорони земель і підвищення родючості ґрунтів є заява чи клопотання землевласників і землекористувачів до органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування, які здійснюють регулювання у сфері охорони земель, за місцезнаходженням земельної ділянки. До заяви чи клопотання додається висновок органів виконавчої влади з питань аграрної політики про покращення екологічного стану земель і підвищення родючості ґрунтів згідно з даними агрохімічного паспорта земельної ділянки.

Необхідно також відзначити, що метою правової охорони земель сільськогосподарського призначення від промислового забруднення є не тільки недопущення такого негативного впливу, але й відновлення земель, підданих техногенному забрудненню і деградації. Цілі та завдання правової охорони земель визначають і зміст правової охорони земель сільськогосподарського призначення. ЗК України в ст. 164 визначає, що охорона земель включає: обґрунтування і забезпечення досягнення раціонального землекористування; захист сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників від необґрунтованого їх вилучення для інших потреб; захист земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, пересушення, ущільнення, забруднення відходами виробництва, хімічними та радіоактивними речовинами та від інших несприятливих природних і техногенних процесів; збереження природних водно-болотних угідь; попередження погіршення естетичного стану та екологічної ролі антропогенних ландшафтів; консервацію деградованих і малопродуктивних сільсько-господарських угідь [15].

Чинне законодавство визначає, що господарська та інша діяльність, яка зумовлює забруднення земель і ґрунтів понад встановлені гранично допустимі концентрації небезпечних речовин, забороняється.

Відповідно до ст. 167 Закону України «Про охорону земель» передбачає, що нормативи гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік цих речовин затверджуються спеціально уповноваженими органами виконавчої влади у галузі охорони здоров'я та санітарного нагляду, екології та природних ресурсів.

Забруднені небезпечними речовинами земельні ділянки використовуються з дотриманням встановлених обмежень, вимог щодо запобігання їх небезпечному впливу на здоров'я людини та довкілля. Рівень забруднення ґрунтів враховується при наданні земельних ділянок у користування, вилученні з господарського обігу та зміні характеру і режиму використання.

Техногеннозабруднені землі – це землі, забруднені внаслідок господарської діяльності людини, що призвела до деградації земель та її негативного впливу на довкілля і здоров'я людей. До техногенно забруднених земель ст. 169 Земельного кодексу України відносить землі радіаційно-небезпечні та радіоактивно забруднені, землі, забруднені важкими металами, іншими хімічними елементами тощо [17].

Необхідно відзначити правові вимоги щодо захисту земель від забруднення відходами виробництва, хімічними і радіоактивними речовинами, від інших процесів руйнації.

Обґрунтованим і справедливим є норма закону про рекультивацію порушених земель, відновлення їх родючості та інших корисних якостей землі і своєчасне їх залучення в господарський обіг.

Найбільш вагомим заходом відновлення земель є їх рекультивація. Рекультивація порушених земель, площа яких становить понад 190 тис. га, відновлення їх ґрунтового покриву і повернення у сферу народного господарства є однією з найважливіших проблем.

Рекультивація земель здійснюватиметься на ландшафтно-екологічних принципах, що передбачають оптимальне співвідношення різних напрямів відновлення порушених територій, створення високопродуктивних ценозів, підвищення і відтворенню родючості рекультивованих ґрунтів і запобігання негативному впливу техногенних утворень на довкілля [6].

Законодавство дозволяє не лише здійснювати захист земель сільськогосподарського призначення, але й вживати заходів для відновлення земель, які вже піддані деградації.

Відповідно до ст. 171 ЗК України, до деградованих земель відносяться: земельні ділянки, поверхня яких порушена внаслідок землетрусу, зсувів, карстоутворення, повеней, добування корисних копалин тощо; земельні ділянки з еродованими, перезволоженими, з підвищеною кислотністю або засоленістю,

забрудненими хімічними речовинами ґрунтами та інші. У випадку неможливості в найближчий час відновити родючість ґрунтів деградованих сільськогосподарських угідь, земельне законодавство передбачає їх консервацію. Консервації підлягають деградовані і малопродуктивні землі, господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним.

Консервації підлягають також техногенне забруднені земельні ділянки, на яких неможливо одержати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих земельних ділянках є небезпечним для їх здоров'я. Консервація земель здійснюється шляхом припинення їх господарського використання на визначений термін та залуження або заліснення.

Отже, основними цілями правової охорони земель сільськогосподарського призначення від негативного промислового впливу є попередження виснаження ґрунтів внаслідок їхнього забруднення важкими металами, іншими токсичними речовинами, підвищення родючості ґрунтів, а також збереження їх природних властивостей та якостей.

Як вже зазначалося, Україна належить до держав з дуже високим рівнем антропогенних та техногенних навантажень на земельні ресурси. Тільки внаслідок забруднення побутовими відходами та стічними водами кожен рік з користування вилучається близько 50 тис. га орних земель, продовжують розорюватися нові земельні площі. Загальна площа розораних земель сягає 57 %. Незважаючи на те що останнім часом внесення мінеральних добрив значно скоротилося, спеціалісти стверджують, що сільськогосподарські угіддя перенасичені пестицидами та отрутохімікатами, тобто надмірна інтенсифікація сільськогосподарського виробництва супроводжується максимально можливим освоєнням земельного фонду. Не достатньо врегульований законом продаж мінеральних добрив та агрохімікатів спричинив ввезення в країну отрутохімікатів іноземного виробництва, що може призвести до закупівлі їх у

тих виробників, продукція яких заборонена для використання з екологічних причин. Значні площі сільськогосподарських угідь розміщені вздовж шляхів з інтенсивним рухом машин і забруднюються важкими металами. Отже, вирішення проблеми охорони землі в сучасних умовах є дуже нагальними.

Питання збереження і охорони землі посідають чільне місце в законодавстві України, яке враховує специфіку земель як засобу виробництва та умови життєдіяльності людей, об'єктивну обмеженість землі у просторі, незмінність її розташування, нерозривний зв'язок з природним середовищем.

Стаття 14 Конституції передбачає, що земля є основним національним багатством, яке перебуває під особливою охороною держави [7]. Таке конституційне положення є підставою для правової охорони землі як основного елемента навколишнього природного середовища. Важко не погодитись із П. Ф. Кулиничем, який стверджує, що у земельному законодавстві України як країни з перехідною економікою доцільно використовувати дві групи правових норм щодо охорони сільськогосподарських земель. До першої з них належать норми, які жорстко регламентують діяльність у сфері охорони сільськогосподарського земельного фонду як на національному і регіональному рівнях, так і на рівні окремих власників і користувачів земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Другу групу правових норм у сфері охорони сільськогосподарських земель мають складати заохочувальні норми, якими закріплені правові стимули для вжиття суб'єктами земельних відносин заходів щодо охорони сільськогосподарських угідь [8].

Юридично значимою характеристикою землі є те, що на відміну від "грунту" земля не може бути відділена від поверхні земної кулі. Не випадково ще з часів римського права земля вважається нерухомістю. При характеристиці поняття "земля", приміром, як об'єкта права власності, основна увага приділяється просторовим межах землі або земельної ділянки. Розходження в якісних характеристиках ґрунтів - фізичних, хімічних, фізико-географічних,

господарсько- економічних, історичних і навіть естетичних, а також особливості ґрунтів як нерухомості є основою для установлення видів і категорій земель, передбачених чинним законодавством. Земельні відносини в Україні регулюються ЗК та іншими актами законодавства України і Республіки Крим, що видаються відповідно до нього. Завданням земельного законодавства є регулювання земельних відносин з метою створення розумів для раціонального використання й охорони земель, рівноправного розвитку усіх форм власності на землю і господарювання, збереження та відтворення родючості ґрунтів, поліпшення природного середовища, охорони прав громадян, підприємств, установ і організацій на землю [14].

Гірничі, лісові та водні відносини, відносини щодо використання й охорони рослинного і тваринного світу, атмосферного повітря регулюються спеціальним законодавством України. Відповідно до цільового призначення всі землі України поділяються на: землі населених пунктів (міст, селищ міського типу і сільських населених пунктів), а також землі природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення; Віднесення земель до категорій провадиться відповідно до їх цільового призначення.

Віднесення земель до відповідних категорій і переведення їх з однієї категорії до іншої провадиться органами, які приймають рішення про передачу цих земель у власність або надання їх у користування, а в інших випадках - органами, які затверджують проекти землеустрою і приймають рішення про створення об'єктів природоохоронного, оздоровчого, історико-культурного та іншого призначення. Віднесення земель до зазначених категорій і переведення з однієї категорії в іншу провадиться в зв'язку зі зміною цільового призначення земель у випадках, передбачених у законодавстві, уповноваженими органами відповідно до їх компетенції при вилученні і наданні земель у користування або оренду .

Поділ земель на категорії має суттєве екологічне значення. Екологічно значимі й особливо цінні землі виділені в окремі категорії. У земельному законодавстві визначається їхній правовий режим. При рішенні питань про надання земель у користування або оренду відповідно враховується, до якої категорії вони відносяться, якими якісними й іншими особливостями володіють. Власність на землю в Україні має такі форми: державну, колективну, приватну [18].

Усі форми власності є рівноправними. Розпоряджаються землею Ради народних депутатів, які в межах своєї компетенції передають землі у власність або надають у користування та вилучають їх. Повноваження щодо передачі, надання та вилучення земельних ділянок місцеві Ради народних депутатів можуть передавати відповідно органам державної виконавчої влади або виконавчим органам місцевого самоврядування.

У державній власності перебувають всі землі України, за винятком земель, переданих у колективну і приватну власність. Верховна Рада України - на землі загальнодержавної власності України; Верховна Рада Республіки Крим - на землі в межах території республіки, за винятком земель загальнодержавної власності; обласні, районні, міські, селищні, сільські Ради народних депутатів - на землі в межах їх територій, за винятком земель, що перебувають в загальнодержавній власності. Землі, що перебувають у державній власності, можуть передаватися в колективну або приватну власність і надаватися у користування, у тому числі в оренду, за винятком випадків, передбачених законодавством України і Республіки Крим. землі загального користування населених пунктів (майдани, вулиці, проїзди, шляхи, пасовища, сінокоси, набережні, парки, міські ліси, сквери, бульвари, кладовища, місця знешкодження та утилізації відходів), а також землі, надані для розміщення будинків органів державної влади та державної виконавчої влади; землі гірничодобувної промисловості, єдиної енергетичної та космічної систем,

транспорту, зв'язку, оборони; землі лісового фонду, за винятком невеликих (до 5 гектарів) ділянок лісів, що входять до складу угідь сільськогосподарських підприємств, селянських (фермерських) господарств; землі водного фонду, за винятком невеликих (до 3 гектарів) ділянок водойм і боліт, що входять до складу угідь сільськогосподарських підприємств, селянських (фермерських) господарств; землі сільськогосподарських науково-дослідних установ і навчальних закладів та їх дослідних господарств, учбових господарств навчальних закладів, державних сортовипробувальних станцій і сортодільниць, елітно-насінницьких і насінницьких господарств, племінних заводів, племінних радгоспів і конезаводів, господарств по вирощуванню хмелю, ефіроолійних, лікарських рослин, фруктів і винограду [18].

Меліорація земель являє собою корінне поліпшення земель шляхом проведення гідротехнічних, культуртехнічних, хімічних, протиерозійних, агролісомеліоративних, агротехнічних й інших меліоративних заходів. У залежності від характеру меліоративних заходів Закон передбачає проведення таких типів меліорації земель: гідромеліорація; агролісомеліорація; культуртехнічна меліорація; хімічна меліорація.

Гідромеліорація земель полягає в проведенні комплексу меліоративних заходів, що забезпечують корінне поліпшення заболочених, зайво зволжених, посушливих, еродованих, змитих й інших земель, стан яких залежить від впливу води. Гідромеліорація земель спрямована на регулювання водяного, повітряного, теплового і живильного режимів ґрунтів на землях за допомогою здійснення заходів для підйому, подачі, розподілу і відводу вод за допомогою меліоративних систем, а також окремо розташованих гідротехнічних споруджень. До цього типу меліорації земель відносяться зрошувальна, осушувальна, протиаводкова, протиселева, протиерозійна, протиповзнева й інші види гідромеліорації земель. Агролісомеліорація земель складається в проведенні комплексу меліоративних заходів, що забезпечують корінне

поліпшення земель за допомогою використання ґрунтозахисних й інших властивостей захисних лісових насаджень.

До цього типу меліорації земель відносяться такі її види:

- протиерозійна - захист земель від ерозії шляхом створення лісових насаджень на ярах, балках, пісках, берегах рік і інших територій;
- полезахисна - захист земель від впливу несприятливих явищ природного, антропогенного і техногенного походження шляхом створення захисних лісових насаджень на межах земель сільськогосподарського призначення [1].

Культуртехнічна меліорація земель спрямована на проведення комплексу меліоративних заходів щодо корінного поліпшення земель. Хімічна меліорація земель складається в проведенні комплексу меліоративних заходів щодо поліпшення хімічних фізичних властивостей ґрунтів. Хімічна меліорація земель містить у собі вапнування ґрунтів, фосфорування ґрунтів і гіпсування ґрунтів.

Регульований Законом України порядок проведення меліорації земель включає планування меліорації земель, розробку, узгодження, затвердження і реалізацію проектів меліорації. При цьому планування меліорації земель проводиться державним органом виконавчої влади, що здійснює управління сільським господарством, відповідно державними загальними і регіональними (територіального) програмами в області меліорації земель, а також по замовленнях власників, власників, користувачів земельних ділянок. Порядок розробки, узгодження і затвердження проектів меліорації земель також устанавлюється місцевим органом виконавчої влади, що здійснює управління сільським господарством. Таким органом є Міністерство сільського господарства і продовольства України.

Відповідно до закону про меліорацію земель, проекти меліорації повинні враховувати будівельні, екологічні, санітарні й інші стандарти, норми і правила.

Проводиться меліорація громадянами й організаціями, що мають ліцензії на здійснення відповідних видів діяльності. Одна зі специфічних заходів

охорони земель стосується консервації деградованих земель. Її здійснення регулюється положенням про порядок консервації деградованих сільськогосподарських угідь і земель, забруднених токсичними промисловими відходами і радіоактивними речовинами. Консервація земель, або тимчасовий виняток їх із господарського використання, здійснюється з метою запобігання розвитку й усунення процесів деградації ґрунтів, відновлення їхньої родючості і реабілітації забруднених територій. Виявлення деградованих земель провадиться шляхом обстежень, проведених по затверджених методиках підприємствами й організаціями, а також громадянами, що одержали у встановленому порядку ліцензії на ці обстеження. У ході проведення обстежень встановлюється місце розташування деградованих і забруднених земель, їхня площа, склад угідь, якісний стан земель, динаміка його зміни в останні 5 - 10 років, причини, що призвели до деградації [21].

За результатами обстежень складаються карти і таблиці по видах і ступеню деградації, а також підготовляється висновок по їхньому подальшому використанню. Землі, виведені з господарського обороту в результаті консервації, зберігаються за власниками землі, землевласниками, землекористувачами (при створенні ними необхідних умов для відновлення деградованих сільськогосподарських угідь і забруднених земель) або перекладаються в земельний запас. Збитки, заподіяні погіршенням якості земель або обмеженням їхньої використання, включаючи упущену вигоду на період консервації, відшкодовуються власникам землі, землевласникам і землекористувачам у повному обсязі тими підприємствами, по чий провіні відбулася деградація земель.

Одночасно земельним законодавством передбачені міри економічного характеру по стимулюванню землекористувачів до раціонального використання й охорони земель. Економічне стимулювання включає:

- виділення засобів бюджету для відновлення земель, зруйнованих не з вини осіб, що використовують ці землі;

- установлення підвищених цін на екологічно чисту продукцію. Завдання державного контролю за використанням і охороною земель полягають у забезпеченні додержання всіма державними та громадськими органами, а також підприємствами, установами, організаціями і громадянами вимог земельного законодавства з метою ефективного використання та охорони земель [21].

1.2 Державний облік земельних ресурсів

Відповідно до ст. 203 ЗК України, облік кількості земель - відображення у відомостях і документах даних, які характеризують кожен земельну ділянку, а також землі за площею та складом земельних угідь, розподіл земель за власниками, землекористувачами [14].

Облік якості земель - відображення у відомостях і документах даних, які характеризують земельні угіддя за природними і набутими властивостями, що впливають на їх продуктивність та економічну цінність, а також за ступенем техногенного забруднення ґрунтів [19, 20].

Наказом Держкомзему "Про первинний облік земельних ділянок на основі застосування кадастрових номерів та стандарту бази даних автоматизованої системи ведення державного земельного кадастру" від 12.10.2000 № 133 облік земельних ділянок на основі кадастрових номерів було запроваджено у складі державного земельного кадастру [20].

Облік кількості та якості земель сам по собі не має легалізуючого (правоустановчого) значення, крім випадків, коли він здійснюється у формі реєстрації. Реєстрація земель є не єдиною формою обліку. Облік земель

ведеться також на основі різного роду обстежень, даних статистичної звітності тощо: див. ст. 12 ЗУ "Про державну статистику", накази Держкомстату № 126 від 27.07.1992 "Про затвердження форм державної статистичної звітності по земельних ресурсах", № 377 від 05.11.1998 "Про затвердження форм державної статистичної звітності з земельних ресурсів та Інструкції з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель (форми № № 6-зем, ба-зем, 6б-зем, 2-зем)" [20].

Дані статистичної звітності широко використовують органи земельних ресурсів для визначення правового режиму тієї чи іншої земельної ділянки, органи податкової служби для стягнення земельного податку за фактичне використання земельних ділянок. Слід враховувати, що такий підхід не в усіх випадках може вважатися вірним. У разі розбіжностей облікових даних із правоустановчими документами, затвердженою містобудівною та землепорядною документацією безумовну перевагу мають саме останні документи, документація. Тому абсолютно безпідставним є, наприклад, оподаткування як сільськогосподарських угідь площі газону на території промислового підприємства лише тому, що за даними статистичної звітності дана ділянка рахується як "сіножать" (подібні ситуації у правозастосовчій практиці є непоодинокими).

У спеціальній літературі слушно зазначається, що наявний матеріал з обліку земель (форми 2-зем, 6-зем) насправді часто є обліком землекористувачів, а не земель. Статистична звітність виходить із припущення, що землекористувач здійснює землекористування згідно із основними видами своєї економічної діяльності. Це припущення є слушним, проте воно не завжди справджується [2, 20].

Відомості обліку земель переважно призначені вміщувати інформацію про площі земельних угідь різного цільового призначення.

Дані про якість земель отримуються під час їх інструментального та інших видів обстеження. Наприклад, метою інвентаризації земель (кадастрового землеустрою) є збір інформації про функціональне призначення та фактичне використання земельної ділянки, інформації про наявні обмеження, перелік правових, агротехнологічних, екологічних обмежень згідно з вказівкою Держкомзему "Про склад вихідної інформації з інвентаризації земель в населених пунктах (кадастровий землеустрій)" від 25.09.1997 № 50.

Згідно ст. 204 ЗК України, ведення державного земельного кадастру кодексом покладено на Держземагентство, як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері земельних відносин і, зокрема, здійснює ведення та адміністрування державного земельного кадастру [14].

Ведення та адміністрування Державного земельного кадастру забезпечується Держземагентством (пп. 15 п. 4 Положення про Держземагентство), в той час як адміністратором є ДП "Центр ДЗК" (ст. 6 ЗУ "Про Державний земельний кадастр" [7]. Так, кадастрові зйомки, грошову оцінку земель, бонітування ґрунтів тощо здійснюють суб'єкти господарювання, що мають ліцензію на виконання землевпорядних робіт.

Зауважимо, що у світі існує досвід, коли державні органи передали роботи з безпосереднього збору та обробки просторової інформації приватним спеціалізованим компаніям. Державні агентства виконують функції замовника, контролюють якість даних, несуть відповідальність за збереження та розповсюдження даних, надають передбачені законом базові послуги з їх використання. В багатьох країнах базова інформація, отримана за рахунок державного бюджету (фактично за рахунок платників податків), надається користувачам безплатно [14].

ЗУ "Про Державний земельний кадастр" прийнято лише в 2012 році, більша частина норм діє з 01.01.2013. Створений з 2013 року державний

земельний кадастр фактично не містить усієї сукупності даних про земельні ділянки, накопичених за попередні роки. Крім того, наявна інформація нерідко містить помилки та неточності [2].

Правове регулювання ведення державного земельного кадастру, окрім коментованої глави та підзаконних нормативно-правових актів, що розвивають її положення, здійснюється також положеннями ЗУ "Про охорону навколишнього природного середовища" (ст. 23), ГКУ (ст. 149) та постанови КМУ від 02.12.1997 № 1355 "Про Програму створення автоматизованої системи ведення державного земельного кадастру", від 01.11.2000 № 1619 "Про затвердження Порядку виконання земельно-кадастрових робіт та надання послуг на платній основі державними органами земельних ресурсів", постанови КМУ "Про затвердження Порядку проведення інвентаризації земель" від 23.05.2012 № 513, наказ Держкомзему № 85 від 26.08.97 "Про затвердження Положення про земельно-кадастрову інвентаризацію земель населених пунктів", наказ Держкомзему, Мінфіну, Мінекономіки № 97/298/124 від 15.06.2001 "Про затвердження Розмірів оплати земельно-кадастрових робіт та послуг", наказ Держкомзему від 23.05.2003 № 135 "Про створення єдиної системи державної реєстрації земельних ділянок, нерухомого майна та прав на них у складі державного земельного кадастру та удосконалення структури державного підприємства "Центр державного земельного кадастру при Державному комітеті України по земельних ресурсах", затв. Держкомземом Тимчасові методичні вказівки по складанню кадастрових планів обмежень і обтяжень щодо використання земель від 04.08.1999 [2].

2 ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

Охорона ґрунтів є однією з глобальних проблем сучасності, з якою безпосередньо пов'язане забезпечення продовольством населення нашої планети, кількість якого постійно зростає. Тому збереження і відтворення родючості ґрунтів, раціоналізація й екологізація аграрного землекористування — це насамперед вирішення продовольчої, економічної, екологічної проблем і забезпечення національної безпеки нашої держави. З урахуванням наукових розробок, які довели, що земля і ґрунти — це різні об'єкти, у ЗК України закріплено, нарешті, особливий режим охорони ґрунтів. Визнання ґрунтів самостійною матеріальною цінністю — лише перший крок на шляху їх виділення у земельному законодавстві як самостійного об'єкта правової охорони [14].

Ґрунти як найбільш цінна складова й невід'ємна частина природи поряд з іншими природними ресурсами (повітря, води, надра) потребують належної регламентації нормами як земельного, так й екологічного та аграрного законодавства. Це, в першу чергу, стосується визначення поняття „Ґрунт”, оскільки ні земельне, ні аграрне, ні екологічне законодавство не дають визначення цього поняття ні як об'єкта відповідних правових відносин, ні як об'єкта їх правової охорони. Хоч у юридичній літературі цей термін широко вживається.

Відповідно до ст. 168 ЗК власники земельних ділянок та землекористувачі не мають права здійснювати зняття і перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок (землювання) без спеціального дозволу органів, що здійснюють державний контроль за використанням і охороною земель (Держкомзем, Мінприроди). Однак під час здійснення діяльності, пов'язаної з порушенням поверхневого шару ґрунту, з дозволу цих органів зазначені особи

повинні здійснювати зняття, складування, зберігання поверхневого шару ґрунту і нанесення його на ділянку, з якої він був знятий (рекультивация), або на іншу земельну ділянку для підвищення її продуктивності та інших якостей [14].

2.1 Система правових заходів щодо охорони земельних ресурсів

Поряд із Конституцією України, Законом "Про охорону навколишнього природного середовища", іншими законами, що містять деякі загальні норми щодо землекористування й охорони земель як частини природи, відношення по використанню земель і їхньої охороні регулюються в рамках земельного законодавства. Регулюючи порядок надання земель у користування або оренду, закони України встановлюють права й обов'язки природокористувачів і орендарів по забезпеченню раціонального використання земельних ресурсів і їхньої охорони.

Одним з основних принципів землекористування є принцип використання земель строго відповідно до цілей, для яких землі були надані. У земельному законодавстві визначені задачі і конкретні вимоги, адресовані власникам землі, землевласникам, землекористувачам і орендарям по охороні земель. Під охороною земель розуміється система правових, організаційних, економічних і інших заходів, спрямованих на їхнє раціональне використання, запобігання необґрунтованих вилучень земель із сільськогосподарського обороту, деградації, а також на відновлення продуктивності земель і підвищення родючості ґрунтів [2].

Зміст охорони земель складають закріплені в законодавстві правові заходи попереджувального, заборонного, відбудовного й іншого характеру, спрямовані на:

- відновлення і підвищення родючості ґрунтів, а також інших корисних властивостей землі;

- захист земель від водяної і вітрової ерозії, селів, підтоплення, заболочування, повторного засолення, висушування, ущільнення, забруднення відходами виробництва, хімічними радіоактивними речовинами, від інших процесів руйнації;

- захист від зараження сільськогосподарських угідь і інших земель карантинними шкідниками і хворобами рослин, заростання бур'янами, чагарником і дрібноліссям, інших процесів погіршення культуртехнічного стану земель;

- рекультивацію порушених земель, відновлення їхньої родючості й інших корисних властивостей землі і своєчасне залучення в господарський оборот;

- зняття, використання і зберігання родючого прошарку ґрунту при проведенні робіт, пов'язаних із порушенням земель [15].

Основне призначення попереджувальних правових мір полягає в тому, щоб запобігти в процесі землекористування можливість виникнення негативних наслідків, шкідливих для стану ґрунтів, забезпечити раціональне використання земель. Такі міри реалізуються шляхом установа правил ведення державного земельного кадастру, моніторингу земель, подання і вилучення земель, розробки і здійснення проектів землевпорядження, використання земель підприємствами, установами, організаціями і громадянами [14].

З урахуванням особливої екологічної й економічної цінності сільськогосподарських земель принциповим є питання про екологічно доцільні методи ведення сільського господарства. Методи, що зберігають і покращують ґрунт, такі, як тестування, контурна оранка, компостування і вирощування покривних культур, використання полікультур і сівозміни застосовуються у світі протягом сторіч.

Мільйони фермерів в усіх країнах світу уже впроваджують обґрунтовані сільськогосподарські технології, що охороняють ґрунти і екологічно. Задача складається в тому, щоб усі фермери дізналися про неї і навчилися ними користуватися, і це скоріше соціальна, чим технічна проблема. В Україні роботу з формування агрокультури і впровадженню таких методів може і повинно проводити Міністерство сільського господарства і продовольства України.

Цьому може сприяти також упровадження спеціальних мір економічного стимулювання. З урахуванням існуючих в Україні масштабів деградації землі особливе місце в системі земельного законодавства займає Закон України "Про меліорацію земель" [8].

2.2 Державний контроль за використанням та охороною земель

Державний контроль за використанням і охороною земель здійснюється Радами народних депутатів, а також Державним комітетом України по земельних ресурсах, Міністерством екології та природних ресурсів України та іншими спеціально уповноваженими на ті державними органами. Моніторинг земель являє собою систему спостереження за станом земельного фонду, у тому числі земель, розташованих у зонах радіоактивного забруднення, з метою своєчасного виявлення змін, їх оцінки, відвернення та ліквідації наслідків негативних процесів. Юридична відповідальність за порушення земельного законодавства Правове регулювання здійснення в Україні земельної реформи та приватизації землі визначена як у ЗК України, так і в інших нормативно-правових актах. Зокрема, в постанові ВРУ від 18 грудня 1990 р. "Про земельну реформу" зазначено, що починаючи з 15 березня 1991 р. всі землі України оголошуються об'єктом земельної реформи, а також повноважень місцевих рад

та КМУ. З метою прискорення земельної реформи (ураховуючи введення колективної і приватної власності на землю) ВРУ прийняла постанову від 13 березня 1992 р. "Про прискорення земельної реформи і приватизації землі". Купівля-продаж, дарування, застава, самовільний обмін земельних ділянок землекористувачами, у тому числі орендарями, а також угоди, укладені власниками землі з порушенням установленого для них порядку придбання або відчуження земельних ділянок, є недійсними. Земельна ділянка може бути вилучена в особи, якщо судом буде встановлено придбання її за рахунок доходів, одержаних від злочинної діяльності. укладенні угод, зазначених у ст. 114 ЗК; псуванні сільськогосподарських та інших земель, забрудненні їх хімічними та радіоактивними речовинами, виробничими відходами і стічними водами; порушенні строків повернення тимчасово займаних земель або невиконанні обов'язків щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням; невжитті заходів щодо боротьби з бур'янами та шкідниками сільськогосподарських культур; неправильній експлуатації, знищенні або пошкодженні протиерозійних і гідротехнічних споруд, захисних лісонасаджень; приховуванні або перекрученні відомостей про стан екологічної, у тому числі радіаційної обстановки, пов'язаної з забрудненням землі; самовільному відхиленні від проектів внутрігосподарського землеустрою [14].

Законодавством України може бути встановлено відповідальність і за інші види порушень земельного законодавства. Самовільно зайняті земельні ділянки повертаються за їх належністю без відшкодування витрат, проведених за час незаконного користування. Приведення земельних ділянок у придатний для використання стан, включаючи знесення будівель і споруд, провадиться підприємствами, установами, організаціями та громадянами, які самовільно зайняли земельні ділянки, або за їх рахунок. Згідно зі ст. 117 відшкодування збитків, заподіяних порушенням земельного законодавства підприємства,

установи, організації та громадяни зобов'язані відшкодувати збитки, заподіяні ними в результаті порушення земельного законодавства [14].

У раціональному землекористуванні дуже важливе значення має збереження гумусу, який стимулює розвиток рослин і мікроорганізмів, що беруть участь у перетворенні мінеральних і органічних речовин у ґрунтах. При нинішній паропросапній системі землеробства, недостатньому внесенні органічних добрив і відносно низькій питомій вазі багаторічних трав у структурі посівних площ створюються умови для швидкої мінералізації рослинних решток у ґрунтах, слабкої їх гуміфікації, що супроводжується зниженням загальних запасів гумусу, виникає загроза деградації ґрунтів — погіршення фізичних властивостей, зниження природної родючості й ефективності використання мінеральних добрив. Вміст гумусу порушується також внаслідок прибирання гною гідрозмивом. Гноївка за якістю поступається твердому гною, якщо не застосовуються прогресивні технології використання, вона нагромаджується у господарствах у величезних кількостях, забруднює і заражує навколишнє середовище. Через це питання видалення, переробки, знезаражування, транспортування, зберігання і використання безпідстилкового гною є дуже важливим [21, 22].

Бездефіцитний баланс гумусу можна забезпечити, поліпшуючи якість й ефективність застосування гною для біологізації землеробства, що визначає виробничу систему, яка частково чи повністю заперечує використання хімічних речовин (мінеральних добрив, пестицидів, регуляторів росту). Вона ґрунтується на використанні таких агротехнічних прийомів, як сівозміни, застосування гною, сидератів, рослинних решток та органічних відходів не-сільськогосподарського походження, вирощування бобових культур, біологічні методи захисту рослин тощо. Прихильники такого землеробства керуються ідеєю біологічної циклічності органічної речовини у природі [22].

Вчені екотоксикологи встановили, що чим вищий вміст у ґрунті гумусу, тим менша токсична дія важких металів. У присутності кальцію більшість важких металів (мідь, цинк, кобальт) переходить у малорухомий стан, рухомість інших (молібден) зростає. Чим більша ємкість поглинання, тим менша дія важких металів.

За останні десятиріччя способи внесення добрив майже не змінилися. При мінімальних обробках ґрунту є потреба у розробці нових методів, які б забезпечили найвищий коефіцієнт їх використання, знизили витрати на придбання добрив і запобігли забрудненню навколишнього середовища.

Потребують удосконалення традиційні способи внесення гною врозкид з наступним приорюванням: навіть при ретельному виконанні усіх операцій він нерівномірно розподіляється по поверхні і вглиб орного шару.

Особливо важливим є використання органічних добрив у регіонах, де широко застосовують ґрунтозахисну систему землеробства і де неможливо забезпечити глибоке загортання органічних добрив у ґрунт.

Регулювати родючість можна з допомогою більш досконалої обробки ґрунту, яка сприяє скороченню темпів мінералізації гумусу. Наприклад, зменшення глибини розпушування і частоти обробки ґрунту спричинює сповільнення темпів мінералізації гумусу, тому потреба в органічних добривах зменшується при цьому на 25 % [21, 22].

Хімізація не є єдиним засобом інтенсифікації сільського господарства. Наша країна серйозно відстає від світової науки у розробці біологічних методів. Один з основних засобів у біозахисті є трихограма — рід паразитичних комах родини хальцид, яких успішно використовують у боротьбі проти совок, метеликів, плодожерок, листокруток. Водночас у нашій країні досі невідомий повний набір видів цього роду.

У боротьбі з бур'янами використовують рослиноїдних комах, перспективність яких полягає у високій специфічності відносно рослин-

господарів, що практично гарантують неможливість переходу їх на інші види. Вже такі комахи (гербіфаги) застосовуються доти осоту польового, багатьох видів будяків, васильків, молочаю, хрестоцвітних, жовтеців, березки, грициків, хвоща, пірію повзучого, гострецю, навіть амброзії [23].

Важливим елементом інтегрованого захисту рослин є біологічний метод, який включає застосування комах і ентомофагів, яких штучно розмножують у лабораторних умовах та на біофабриках, а також мікробіопрепаратів промислового і господарського виробництва. У 1993 р. з допомогою біологічного методу захищено 14 % посівів сільськогосподарських культур відкритого ґрунту, які підлягали хімічній обробці проти шкідників. Значно зменшилося застосування хімічних засобів захисту рослин проти шкідників зернобобових культур. Завдяки застосуванню бактероденциду проти мишовидних гризунів скоротилося застосування хімічних зооцидів від 15 % до 18 %.

Облік мікроспоріозу, ентомофторову й ентомофагів на капустяних метеликах допомагає обґрунтовано відмінити хімічні обробки на хрестоцвітних культурах. Таку регламентацію хімічного методу проводять на посівах гороху, пшениці, при прогнозуванні ентомофторову горохової зернівки і гранульозу сірої зернової совки [23].

Один із шляхів підвищення ефективності захисту сільськогосподарських культур від шкідливих організмів і зменшення забруднення навколишнього середовища пестицидами — використання засобів, створених на основі біологічно активних речовин, якими є регулятори росту, розвитку, розмноження і поведінки живих організмів. Проти комах-шкідників винайдено і перевірено в дослідках регулятори росту (інгібітори синтезу хітину), регулятори розвитку і розмноження (гормональні та антигормональні препарати), регулятори поведінки (феромони й антиферомони). З цих речовин на практиці застосовуються феромони комах, які використовуються для нагляду за

шкідниками в садах і на виноградниках, що дає змогу в 2—3 рази зменшити хімічні обробки. У масштабах країни скорочення лише на один обробіток внаслідок застосування феромонних вловлювачів економить значну кількість інсектицидів, дає змогу визначити найефективніші строки хімічних обробок або при чисельності шкідників, нижчій за економічну межу шкідливості, відмінити їх ефективність боротьби за рахунок оптимізації строків обробок підвищується від 20 % до 30 % [23].

Серед протиерозійних заходів слід виділити новий технологічний спосіб обробки ґрунтів, особливості якого полягають у зменшенні кількості і глибини обробітку, суміщенні деяких операцій за рахунок збереження на поверхні землі рослинних решток і стерні, змив і втрати поживних речовин при цьому зменшуються від 5 до 10 разів. Мінімальна обробка дає змогу ефективно боротись з ерозією за рахунок зменшення щільності ґрунту, підвищення його гумусованості, поліпшення ґрунтового балансу поживних речовин і вологи. Особливо істотні результати спостерігаються в засушливих південних районах України. Поряд з удосконаленням процесу землеробства мінімальний обробіток дає змогу мати економічний ефект: енергетичні витрати зменшуються в 2—3 рази, собівартість знижується від 15 % до 20 %, підвищується врожайність. Водночас ця технологія поширена недостатньо. Причиною такого становища є нестача відповідних машин і механізмів.

Невиправдано різко скоротились земельні масиви, використовувані під пар. Збільшення площ під пар зумовлене удосконаленням агротехніки, посівів інтенсивних сортів, зростанням урожайності. Для деяких засушливих районів приріст урожайності зернових по чистому пару становив близько 80 %

Багато цінних угідь вибуває через виділення значних територій під об'єкти промисловості, інфраструктури міст. За всю історію людське суспільство втратило 200 млн. га природних угідь для аграрного використання. Нині щороку для несільськогосподарських потреб відводиться 5—7 млн. га, для

індустріальних цілей вилучено близько 50 млн. га, придатних для сільського господарства. На перспективу для несільськогосподарських користувачів потрібно 19 млн. га, в тому числі 30 % сільськогосподарських угідь. Найбільші масиви втрачаються при будівництві гідроелектростанцій, торф'яних і гірничорудних розробках. Площі таких земель у 100 разів перевищують власне площу, зайняту розробками. Надалі з сільськогосподарського обороту вилучатиметься ще більше земель, оскільки зростає видобуток вугілля і руди відкритим способом, будівництво залізниць і автомобільних шляхів, аеродромів, сховищ, меліоративних систем тощо. Для забезпечення мінімальних потреб сільської місцевості в дорогах з твердим покриттям їх треба побудувати близько 400 тис. км [23].

Проблемою запобігання забрудненню ґрунтів займається багато науково-дослідних інститутів. Складено рекомендації щодо вдосконалення технології розробки покладів корисних копалин і виробництва, а також сільськогосподарського освоєння встановлених площ, проведено дослідження з рекультивації порушених територій, однак вони ще не зкоординовані. Рівень використання відходів промисловості, а отже, збереження значної кількості продуктивних угідь від їх складування може бути значно вищим. Потрібно впроваджувати замкнутий цикл технології виробництва з мінімальною кількістю відходів. Передовий досвід показує, що комплексне використання відходів, збагачення вугілля і шахтної породи підвищує економічну ефективність використання видобутої сировини. Пальне, яке міститься у відходах, можна газифікувати і використовувати з енергетичною метою, а мінімальну частину — як сировину для виробництва будівельних матеріалів і добрив.

Все вищезазначене дозволяє зробити висновок, що правова охорона землі передбачає систему правових засобів, за допомогою яких здійснюються заходи з відновлення, підтримання та покращання якісного стану земель. Ця охорона

спрямована насамперед на забезпечення раціонального використання землі, відновлення, збереження і підвищення родючості ґрунтів, поліпшення інших корисних властивостей землі. Крім того, вона має на меті забезпечення захисту земель від негативного впливу антропогенної діяльності (псування, забруднення) та шкідливих природних процесів (вітрова, водна ерозія). Передбачені ЗК України та Законом України «Про охорону земель» заходи з охорони земель спрямовані на боротьбу з природними та штучними процесами, які погіршують стан ґрунтів. До них належать заходи по запобіганню ерозії ґрунтів: організаційно-господарські – правильне розміщення на землі різних господарських об'єктів, систематичне спостереження за станом земель і правильністю їх використання; агротехнічні застосування належних засобів обробітку ґрунту та вирощування сільськогосподарських культур, введення спеціальних протиерозійних сівозмін; лісомеліоративні – влаштування лісозахисних насаджень [15].

Таким чином, питання охорони земель сільськогосподарського призначення в умовах загострення екологічної ситуації в Україні має стати одним з найважливіших напрямків державної політики, оскільки поліпшення стану цих земель відкриває значні резерви збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції і забезпечує суттєве оздоровлення екологічних умов життя людини [9].

2.3 Заходи щодо охорони, поліпшення якості та відновленню земель

Згідно зі ст. 166 ЗК рекультивация порушених земель — це комплекс організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності цих

земель. Їй підлягають землі, що зазнали змін у структурі рельєфу, екологічному стані ґрунтів і материнських порід та у гідрологічному режимі внаслідок проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт. Для рекультивації порушених земель, відновлення деградованих земельних угідь використовується ґрунт, знятий при проведенні зазначених робіт, шляхом його нанесення на малопродуктивні ділянки або на ділянки без ґрунтового покриву [14].

Рекультивація земель складається з двох етапів: гірничотехнічного та біологічного. Гірничотехнічний етап передбачає зняття та складування родючого шару ґрунту. планування поверхні, формування схилів, спорудження шляхів, гірничотехнічних і меліоративних споруд, а також покриття спланованої території родючим шаром ґрунту. Біологічний стан рекультивації включає комплекс агротехнічних і фітомеліоративних заходів, спрямованих на відновлення ландшафтів і відтворення родючості земель для використання їх у сільському чи лісовому господарстві.

Основні напрями використання порушених земель після проведення рекультиваційних робіт:

- а) сільськогосподарське використання, що зумовлює необхідність створення нових ділянок ріллі, сіножатей, пасовищ, багаторічних сільськогосподарських насаджень;
- б) лісове використання, включаючи створення лісів промислового та цільового призначення (ґрунтозахисні та водоохоронні насадження);
- в) водогосподарське використання (створення водоймищ різноманітного призначення — для розведення риби та птиці, організації спорту, відпочинку, зрошування тощо);
- г) рекреаційне використання (парки, зони відпочинку тощо);
- д) використання під житлове та промислове будівництво;
- е) віднесення цих земель у держзапас тощо.

Комплекс робіт з рекультивації передбачає вивчення земельної ділянки, уточнення проектних рішень, прийнятих для обґрунтування техніко-економічних заходів охорони довкілля і черговості рекультивації, та складається з двох етапів: технічного і біологічного. Технічний етап охоплює здійснення робіт із землювання, заходів, спрямованих на впорядкування порушеної території (засипання прогинів, провалів, мульд осідання тощо), а у разі потреби — й проведення меліоративних робіт. Біологічний етап рекультивації включає внесення до ґрунту добрив, його вапнування, гіпсування, вирощування багаторічних трав'яних культур, проведення меліоративних робіт.

Під ґрунтом розуміють поверхневий пухкий насичений органомінеральними речовинами шар землі, що має родючість й особливу побудову і утворився в результаті тривалої взаємодії органічних і неорганічних природних чинників. Його товщина коливається від декількох міліметрів до двох метрів. Він є важко відновлюваним ресурсом природи. На відміну від землі ґрунт — це рухомий об'єкт, оскільки він може бути вилучений з земної поверхні і перенесений до іншого місця. Виснаження ґрунту означає втрату ним родючості внаслідок зміни кількості поживних речовин і руйнування ґрунтової структури. Таким є розуміння ґрунту в екологічному аспекті. У юридичному аспекті в науковій літературі під ґрунтом запропоновано розуміти самостійний об'єкт правовідносин з його якісною властивістю родючості, що є основним і незамінним засобом виробництва сільськогосподарської продукції. Тому є необхідність в проведенні меліорації земель — поліпшенні земель а не їх порушення з наступним відновленням [2].

Меліорація земель, відповідно до Закону „Про меліорацію земель” являє собою комплекс гідротехнічних, культуртехнічних, хімічних, агротехнічних, агро лісотехнічних та інших меліоративних заходів, здійснюваних для регулювання водного, теплового, повітряного і поживного режимів ґрунтів,

збереження і підвищення їх родючості та формування екологічно збалансованої раціональної структури угідь [14].

Гідротехнічна меліорація передбачає здійснення заходів щодо поліпшення якості ґрунтів з несприятливим водним режимом (зрошувальні, осушувальні, протипаводкові тощо). Згідно з ДСТУ 2730 усі природні води, використовувані для зрошення земель, поділяються на три класи: придатні, обмежено придатні та непридатні для цього. Однак в останні роки води першого класу застосовувалися лише від 35 % до 40 % зрошуваних земель. Більшість земель поливалася водами другого класу, а від 5 % до 10 % — водами третього класу.

Культуртехнічна меліорація — це впорядкування поверхні земельних ділянок (розчищення її від каменів, вирівнювання, викорчовування дерев тощо).

Хімічна меліорація охоплює заходи, спрямовані на поліпшення фізичних властивостей і хімічного складу ґрунтів (їх вапнування, гіпсування, збагачення

Агротехнічна меліорація передбачає заходи щодо поліпшення потужності та агрофізичних властивостей ґрунтів, що містять корені дерев (їх плантажна оранка, глибоке меліоративне розпушення, аераційний дренаж, піскування, глинування, щілювання тощо).

Агролісотехнічна меліорація являє собою поліпшення ґрунтів шляхом використання корисних властивостей захисних лісонасаджень [23].

3. Постановою КМУ від 16 листопада 2000 р. № 1704 схвалена Комплексна програма розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану зрошених і осушених угідь у 2001—2005 роках і прогноз до 2010 року. Відповідно до неї в Україні передбачається покращити 246 тис. гектарів земель.

Правові вимоги до охорони земель від забруднення і засмічення відходами містяться у законах України „Про відходи”, від 30 червня 1995 р. „Про поводження з радіоактивними відходами” та у прийнятих на їх основі нормативних актах.

У ст. 150 ЗК закріплено вимоги до охорони особливо цінних земель. Згідно з нею особливо цінними є різні види чорноземів, буроземи, дерново-підзолисті суглинкові Ґрунти, землі природно-заповідного фонду, історико-культурного призначення, а також деякі інші види ґрунтів. За даними Державного земельного кадастру, особливо цінні ґрунти нашої держави займають площу понад 12 млн. га, що становить 37,6 % від площі земель сільськогосподарського призначення [14].

Доводиться констатувати, що й до цього часу здійснення рекультивації регулюється актами радянського періоду. Проект рекультивації є складовою частиною землевпорядної справи, пов'язаної з наданням земельної ділянки, і додається до проекту будівництва відповідних об'єктів. Нормативно-технічні вимоги до здійснення рекультивації закріплені у державних стандартах. Є також нормативно-технічні документи, що регламентують здійснення землювання.

Нині у нашій країні площа порушених земель, що потребують рекультивації, становить 190 тис. га. Спостерігається тенденція до раціоналізації використання знятого і заскладованого родючого шару ґрунтів. Так, у 1999 р. було знято 2,5 млн м³ такого шару ґрунтів, а використано для землювання 3,7 млн. м³. Тобто розпочалось використання ґрунтів, які зберігаються на складах з минулих років. Водночас 1,9 млн. м³ ґрунтів було заскладовано, а 455 га малопродуктивних сільськогосподарських угідь поліпшено шляхом нанесення на них родючого шару ґрунтів.

Законодавство висуває особливі вимоги до охорони ґрунтів, зокрема до їх хімізації та меліорації, а також до складування відходів. Таким чином, можна говорити про наявність самостійного правового інституту — правової охорони ґрунтів, який має комплексний зміст.

Важливим заходом забезпечення охорони ґрунтів є санітарно-гігієнічне нормування вмісту в них шкідливих речовин, яке здійснюється Міністерством охорони здоров'я і Міністерством екології та природних ресурсів України

шляхом встановлення нормативів гранично допустимих концентрацій шкідливих речовин у ґрунтах. Відповідно до ч. 1 ст. 167 ЗК господарська та інша діяльність, яка зумовлює забруднення земель і ґрунтів понад встановлені гранично допустимі концентрації небезпечних речовин, забороняється. Забруднені понад зазначені концентрації земельні ділянки використовуються з дотриманням встановлених обмежень, вимог щодо запобігання їх небезпечному впливу на здоров'я людини і довкілля [14].

Система нормативів гранично допустимих концентрацій шкідливих речовин у ґрунтах була розроблена і затверджена ще в радянські часи. Вона піддається жорсткій критиці з боку сучасних вчених, оскільки, по-перше, не для всіх забруднюючих речовин встановлені нормативи гранично допустимих концентрацій, а по-друге, сама система їх встановлення не враховує багатьох екологічних чинників, регіональних особливостей ґрунтів, ефекту кумуляції екологічного ризику тощо. Проте варто звернути увагу на те, що вітчизняними вченими розроблена більш досконала система педоекологічного нормування якісного стану ґрунтів, що дозволяє враховувати як функціональний розподіл останніх, так й їх фізико-екологічні особливості.

Нормативну основу правового регулювання хімізації ґрунтів складають закони України „Про захист рослин” (від 14 жовтня 1998 р.), „Про пестициди та агрохімікати”, „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”. Найбільш часто забруднювачами ґрунтів є застосовувані у сільському господарстві такі засоби захисту рослин, як пестициди, а також добрива — агрохімікати. Згідно зі ст. 1 Закону „Про пестициди та агрохімікати” пестициди — це токсичні речовини, призначені для знищення шкідливих організмів. Агрохімікати ж являють собою мінеральні чи органічні добрива, застосовувані для підвищення врожайності сільськогосподарських культур та поліпшення родючості ґрунтів. Використовувані в Україні пестициди й агрохімікати підлягають державним випробуванням, реєстрації та сертифікації.

Перелік пестицидів й агрохімікатів, дозволених для використання у нашій країні, а також регламенти їх використання визначаються Мінприроди України. Законодавство встановлює також вимоги до технічних засобів застосування пестицидів і агрохімікатів [2].

4. Глава 28 ЗК регулює порядок застосування особливого способу охорони земель — їх консервації. Розроблено проект закону про виведення з ріллі (консервації) ерозійно небезпечних і деградованих земель. Це буде винятковий захід, оскільки він передбачає вилучення земель із господарського використання на шкоду інтересам їх власників або землекористувачів.

Відповідно до ч. 1 ст. 172 ЗК консервації підлягають деградовані та малопродуктивні землі, господарське використання яких є екологічно небезпечним й економічно неефективним, а також техногенно забруднені земельні ділянки, на яких неможливо одержувати екологічно чисту продукцію, що становлять загрозу для здоров'ї людей.

Консервація земель здійснюється шляхом припинення господарського використання останніх на визначений термін та їх залуження або залісення. У більшості випадків вона веде до незворотної трансформації сільськогосподарських угідь. Наприклад, зорані землі перетворюються на пасовища та сіножаті. Це має привести до поступового відтворення ґрунтів під впливом природних екологічних процесів.

Консервація земель здійснюється за рішеннями органів виконавчої влади та місцевого самоврядування на підставі договорів з власниками земельних ділянок. Однак ця процедура законодавче врегульована недостатньо, що може стати причиною відмови від неї приватних власників земельних ділянок. Адже вилучення земель з їх господарського використання не вигідне для них. Тому заходи, пов'язані з консервацією земель, у нашій країні практично не проводяться. Для цього необхідно розробити законодавчий механізм, який дозволив би здійснювати консервацію земель на умовах, вигідних для

приватних власників земельних ділянок, чи поза їх волею. Таким механізмом може бути вилучення (викуп) земельної ділянки і переведення її у категорію земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення. Законодавством України передбачені лише фрагментарні заходи щодо консервації екологічно уражених земель державної та комунальної власності. Серед них можна назвати розроблення землевпорядними організаціями на замовлення місцевих державних адміністрацій або органів місцевого самоврядування схем консервації малопродуктивних, деградованих і непридатних для сільськогосподарського використання земель області (району) з проведенням необхідних досліджень і складанням планово-картографічної документації.

Поки що немає чіткості й у визначенні поняття „консервація земель”, хоч оптимізації землекористування передбачається досягти саме через консервацію деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель. Так, у Державній програмі захисту земель від водної та вітрової ерозії, інших видів деградації земель, затвердженій Держкомземом у 1996 р., під консервацією деградованих і радіоактивне забруднених сільськогосподарських угідь мається на увазі їх залуження і залісення. Як видно, виходячи з змісту ст. 172 ЗК, під консервацією земель треба розуміти тимчасове вилучення останніх із господарського обігу для запобігання розвитку й усунення деградації ґрунтів, відновлення їх родючості; реабілітації забруднених територій шляхом залуження і залісення [14].

Залежно від способу відновлення деградованих сільськогосподарських угідь і ступеня забруднення земель замість консервації може запроваджуватися спеціальний режим використання останніх; або провадитися зміна їх цільового призначення. Згідно зі ст. 1 Закону „Про плату за землю” землі, що знаходяться під консервацією, не обкладаються земельним податком.

Розрізняють консервацію-реабілітацію та консервацію-трансформацію.

Консервація-реабілітація — це захід, що має на меті відновлення якісних властивостей ґрунтів шляхом їх залуження. Вона охоплює менш антропогенне пошкоджені ґрунти, які після певного періоду відновлення можуть використовуватись за їх цільовим призначенням.

Об'єктами консервації-трансформації є найбільш деградовані та малородючі ґрунти (сильнозмиті, піщані, скелетні (вкриті шматками гірських порід), середньо- і сильнозасолені, заболочені тощо). При її здійсненні ґрунти переводяться у кормові угіддя, під ліс або залишаються на самовідтворення властивих їм природних екосистем.

Інститутом землеустрою Української академії аграрних наук у 1999 р. були розроблені Методичні рекомендації зі складання проектів організації використання деградованих і малопродуктивних сільськогосподарських угідь. У цьому документі відображені критерії віднесення земель до зазначених угідь та основні напрями їх консервації, а також докладно розглянуто порядок складання відповідних проектів [2].

2.4 Біодинамічне та органічне землеробство, як шлях до сталого землекористування

Органічне землеробство є одним із важливих пріоритетів розвитку сучасного сільського господарства України. Ведення екологічного землеробства є необхідністю, яка продиктована і зумовлена у загальносвітовому середовищі.

Органічне землеробство нагадує традиції наших предків, які займалися сільським господарством і всі рослинні продукти харчування вирощували своїми руками, з мінімальним застосуванням технічних засобів, без добрив і

отрутохімікатів. Однак з урахуванням сучасної екологічної обстановки воно себе виправдовує [24].

Що таке органічне землеробство? Це використання природних процесів, явищ, живих організмів чи продуктів життєдіяльності, запровадження заходів, що сприяють перебігу природних процесів в агросистемах з метою отримання здорової, якісної продукції та збереження оптимального стану довкілля. На сучасному етапі питання розвитку органічного землеробства є надзвичайно актуальними і потребують науково – прикладних досліджень. Насправді, екологічне землеробство – це відмова від використання мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин. Органічне виробництво й вирощена органічна продукція вважається такими лише після одержання відповідного сертифіката якості продукції, за умов дотримання усіх вимог і норм органічного землеробства. До основних вимог ведення екологічного виробництва належать:

а) органічне виробництво здійснюється лише на екологічно чистих землях;

б) вирощування сільгоспкультур здійснюються без використання мінеральних добрив та пестицидних технологій;

в) застосування широкозахватних важких дискових борін та широкозахватних культиваторів на глибину обробітку ґрунту 5 - 10 см;

г) вирощування сільгоспкультур, пристосованих до природно-кліматичних, ґрунтових умов;

д) захист посівів від хвороб і шкідників агротехнічними, мікробіологічними препаратами та запобіжними заходами.

Переваги органічного землеробства:

- одержання здорової, екологічно чистої продукції.

- здешевлення продукції, зменшення витрат на добрива та засоби захисту

рослин

- повторне використання органіки, вирішення проблем утилізації сміття, очищення довкілля

- створення здорового, родючого ґрунту

- очищення від шкідливих мікроорганізмів складських приміщень та територій.

Отже, розвиток органічного землеробства в Україні має важливі екологічні ефекти і є тим потенціалом, який здатний відродити сільське господарство країни, сприяти модернізації, її економіки та покращення якості життя сільського населення [24].

Розвиток органічного землеробства є складним організаційним механізмом, який потребує значних напрацювань на попередньому етапі запровадження. Насправді екологічне землеробство – це не просто відмова від використання мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин, це ціла система норм і вимог, які повинні бути забезпечені при організації ведення сільськогосподарського виробництва продукції. Органічне виробництво й вирощена органічна продукція вважаються такими лише після одержання відповідного сертифіката якості продукції, за умови дотримання усіх вимог і норм органічного землекористування.

До основних вимог ведення екологічного виробництва належать:

- органічне виробництво здійснюється лише на екологічно чистих землях;

- вирощування сільськогосподарських культур здійснюється без використання синтетичних мінеральних добрив, генетично модифікованого насіння і посадкового матеріалу, пестицидних технологій;

- застосування широкозахватних важких дискових борін та широкозахватних культиваторів на глибину обробітку ґрунту від 4 см до 5 см;

- вирощування сільськогосподарських культур, адаптованих до природнокліматичних, ґрунтових умов;

- захист посівів від хвороб і шкідників агротехнічними, мікробіологічними препаратами та профілактичними засобами тощо.

Органічне землеробство дуже популярне в європейських країнах і США, які, незважаючи на розвиток агротехнічної промисловості, в першу чергу, дбають про якість одержуваної продукції і здоров'я населення.

Таким чином, органічне землеробство стає все більш популярним в наш час. Воно передбачає розумний підхід у вирощуванні різних сільськогосподарських культур (овочів, зелені та ін). Таке землеробство не порушує екологічність навколишнього середовища та дозволяє отримати високоякісну продукцію для харчування [24].

Органічне землеробство – це система землеробства, заснована на дбайливому поводженні з ґрунтом. Вона менш трудомістка і витратна.

Головний принцип органічного землеробства полягає в мінімальному обробітку ґрунту. Тут землю не копають і не орють, а лише розпушують за допомогою спеціальних пристосувань, таких як плоскоріз Фокіна. Навіть рихлити її слід тільки при необхідності і на невелику глибину (до 5 см).

Ґрунт – це середовище існування для багатьох живих організмів. В ньому знаходяться корені рослин, комахи, черв'яки, різні мікроорганізми. Якщо вирізати з землі шматок ґрунту з рівними гранями, то можна спостерігати, наскільки вона пориста і пронизана живими організмами. Вони роблять структуру ґрунту пухкою, пористою для проникнення води і повітря, а отже, збагачують киснем та поживними речовинами (насамперед азотом, фосфором, калієм).

Природна родючість ґрунту є основним потенціалом органічного землеробства і потребує постійного відновлення. Дослідженнями багатьох науковців встановлено, що лише за механічного обробітку (без удобрення та хімічної меліорації) в орних ґрунтах відбуваються втрати гумусу, погіршення

фізико-хімічних, агрофізичних властивостей, що є загрозою втрати ним потенційної родючості та, відповідно, зниження врожайності культур.

За ведення органічного землеробства заходи збереження родючості ґрунту обмежені порівняно з традиційним землеробством. Для забезпечення відповідного рівня родючості ґрунтів дозволяється внесення органічних добрив, компостів, побічної продукції рослинного походження, органічної маси і зелених добрив. Крім того, необхідним є використання сівозміни для покращення фітосанітарного стану та фіксації азоту рослинами з повітря.

Для поліпшення структури ґрунту городники використовують метод мульчування, який дозволяє зупинити ріст бур'янів і утримати в землі достатню кількість вологи. У природі земля завжди покрита шаром листя і трави – метод мульчування допомагає захистити ґрунт від перегріву і ерозії.

Для збільшення гумусу і поліпшення структури ґрунту в біологічному землеробстві застосовуються тільки органічні добрива, головними з яких є компост і сидерати. Сидерати – це зелені добрива, в якості яких можна використовувати різні трави та зернові культури (гірчиця, конюшина, люпин, ріпак, жито, овес та інші) [25].

Не кожен може собі дозволити харчуватися екологічно чистими продуктами, адже коштують вони дорожче, ніж звичайні. Проте, не обов'язково бути мільйонером, щоб дозволити собі харчуватися такими продуктами. Органічним землеробством кожен може займатися власноруч і вирощувати овочі та фрукти без нітратів на власному городі чи в саду. Для цього просто необхідно відмовитися від хімічних засобів захисту від шкідників та хвороб і азотних добрив. Так, після збору урожаю можна посіяти на городі траву-сидерат, наприклад, гречку (вона добре придавлює бур'яни), жито (очищає ґрунт) чи бобові трави. При першому морозі трави відмирають і перетворюються на хороше добриво для землі.

Щоб самому вирощувати екологічно чисті овочі та фрукти, необхідно чітко розуміти, коли слід попередити небезпеку і обробити рослину біологічними препаратами. Окрім того, виникають труднощі зі зберіганням. Органічна продукція у звичайних умовах довго лежати в ідеальному стані не буде – вона може швидко зіпсуватися. Тому для її зберігання необхідні спеціальні камери, у яких можна регулювати температуру [24].

Також для органічного землеробства необхідно обирати правильні сорти, тобто такі, які найбільш стійкі до різних несприятливих чинників.

Біологічний метод захисту рослин базується на використанні живих організмів, продуктів їх життєдіяльності та біологічно активних речовин, іншими словами, зоофагів, ентомопатогенних мікроорганізмів, гербіфагів, антибіотиків, феромонів, ювеноїдів, біологічно активних речовин, що регулюють розвиток та розмноження шкідливих організмів.

Спроби використання одних організмів для боротьби з іншими здійснювалися з давніх часів. Понад тисячу років тому почали застосовувати мурашок для знищення шкідливих комах на цитрусових рослинах. Була приручена дика кішка для боротьби з мишами та іншими гризунами, що шкодять запасам.

Сьогодні для захисту рослин використовують профілактичні, механічні, агротехнічні, імунологічні та біологічні методи, також можуть використовуватись препарати, виготовлені з природних компонентів, які не є токсичними або слаботоксичними для корисних мікроорганізмів [25].

Для захисту рослин дозволено використовувати в органічному сільському господарстві:

- речовини рослинного і тваринного походження: бджолиний віск; желатин; гідролізовані білки; лецитин; рослинні олії (м'ятна, ялівцева, кминна); піретрини, отримані з хризантеми тощо.

- речовини для застосування у пастках або дозувальних пристроях: діамонійфосфат; феромони тощо;

- інші речовини, які традиційно використовуються в органічному сільському виробництві: фосфат заліза; мідь; калійні мила; парафінова олія; полісульфід кальцію; перманганат калію тощо.

Для захисту рослин від шкідників і хвороб застосовують мікробіологічні препарати бактеріальні та грибні, торгові найменування яких мають бути дозволеними сертифікаційними органами [25].

2.5 Формування національної екомережі України за рахунок територій відновлення

Екомережа (EcoNetwork) концептуально – найцікавіша екологічна ідея останнього часу. Вона є своєрідною реакцією на наслідки, викликані хаотичним і в своїй основі споживацьким розвитком суспільства.

В той же час, вона є виявом процесу інтеграції європейської політики збереження природи, так само, як і інтеграції національних систем її охорони, а також вирішення екопроблем розвитку галузей господарства, які безпосередньо впливають на цілісність природного каркасу [26]. Ідея екомережі пов'язана з підтриманням та відновленням біогеохімічних циклів, забезпеченням панміксії, неперервності природних ділянок території, збереженням і відновленням еко- та біотопів, з одного боку, та гармонізацією такої діяльності з суспільно-економічною діяльністю – з другого [27]. Екомережа є втіленням екосистемного підходу в процесі, насамперед, просторово-планувальної діяльності, і є базовим інструментом екологічно-збалансованого розвитку на ландшафтно-екосистемному рівні. Методологічно екомережу – як поняття і тип діяльності,

що з ним пов'язаний, можна розглядати як втілення ідей голізму та «адаптованого» натуроцентризму.

Принципова іноваційність методології екомережі полягає в одночасній відмові від охоронної категоричності і жорсткого обмеження господарської діяльності та від тотальної просторової експансії й ігнорування природних чинників розвитку суспільства. Втілення ідеї екомережі проявляється у вивільненні коштів для оптимізації суспільно-економічних заходів на частині території, запуску природних процесів відновлення та стабілізації екосистем і ландшафтів на іншій частині території, ренатуралізації та збереженні природних біо- та екотопів. В основі теорії та практики створення екомережі лежить здатність природних систем до підтримання стаціонарної нерівноваги, саморегуляції, активного і адаптивного відновлення та розвитку, забезпечення екосистемних функцій. Це пов'язано з екосферною роллю біоти, насамперед її фітокомпонентів, здатної виробляти органічну речовину, що виступає базисною щодо розвитку життя та суспільства на планеті.

З головних критеріїв відбору територій для створення елементів екомережі, зокрема природних ядер, слід відмітити ступінь багатства та різноманітності середовищ існування, екостабільність, наявність малозмінених типових, рідкісних та унікальних природних комплексів, а також тих, що знаходяться під загрозою. Необхідно також враховувати особливості господарського використання території та можливості здійснення на ній екоуправління (менеджменту). При відборі територій для створення екокоридорів особлива увага звертається на функційність, тобто здатність забезпечити проходження потоків енергії, мінеральних речовин, генетичної інформації та окремих організмів чи їх груп. Найлегшим етапом у процесі створення національних екомереж є розроблення стратегій та концепцій, схем екомереж, проведення наукових досліджень, а найскладнішим – планування екомережі на місцевому рівнях та її інтеграція в галузеві плани розвитку [28].

Створення національної екомережі України носить інтегральний характер і зачіпає практично усі галузі господарської та культурної сфери життя людини. Важливе значення в стратегічній перспективі вона має для економіки держави, оздоровлення населення і довкілля, підтримки динамічної рівноваги екологічних умов, ведення традиційних форм господарської діяльності, покращання добробуту населення та рівномірного його розселення тощо, тому її створення вимагатиме комплексної оцінки стану території та виявлення чинників загроз довкіллю, а тим самим їх усунення і відновлення порушених екосистем, відповідно, і збільшення природних ресурсів, покращення умов існування людини [27].

Реалізація розроблених схем екомережі сприятиме розвитку найбільш економічно вигідних форм господарської діяльності, збалансуванню земель різного використання, створенню додаткових робочих місць, а в загальному значенні буде стимулювати законодавчі, соціальні, політичні, міжнародні, економічні, комунікаційні та наукові ініціативи. Екомережа є ключовим елементом практичного впровадження екологічної парадигми природо-користування шляхом збереження та відновлення природного каркасу території на основі неперервності природних ділянок із застосуванням адміністративно-правових засобів [26].

Формування екомережі викличе потребу комплексної оцінки стану території регіону та виявлення чинників загроз для природного довкілля, і тим самим їх усунення і відновлення порушених екосистем, отже і збільшення природних ресурсів, поліпшення умов середовища існування людини за рахунок оптимізації екоумов [28]. Факт створення екомережі є потужним чинником формування свідомого ставлення до охорони природи як серед органів влади, так і місцевого населення.

Відповідно до Закону України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» та до

Програми перспективного розвитку заповідної справи в Україні (177/94-ВР), затвердженої Постановою ВРУ від 22 вересня 1994 року, площа природно-заповідного фонду динамічно зростала. Проте його частка в загальній площі території України, різноманіття видів природних ландшафтів і рослинних угруповань, територіальна структура природо-охоронних територій не повною мірою відповідають міжнародним стандартам, стратегії планування території країни, крім того, внаслідок розвитку в Україні переважно сировинно-видобувних - найбільш екологічно небезпечних - галузей промисловості та надмірної розораності ґрунтів значно погіршилися умови забезпечення територіальної єдності ділянок з природними ландшафтами, що ускладнює, а інколи й унеможлиблює просторові процеси біологічного обміну на ценотичному та генетичному рівнях, притаманні живій природі [10].

Сприятливі передумови для збільшення площі земель з природними ландшафтами, що склалися у процесі реформування економічних відносин у землекористуванні, забезпечуються:

вилученням земель сільськогосподарського призначення (насамперед деградованих орних земель) внаслідок економічної збитковості їх використання за призначенням;

- вилученням із промислового використання (у видобувній, будівельній та інших галузях виробництва) земельних ділянок, які втратили природний стан і становлять підвищену небезпеку для збереження навколишнього середовища;

- наданням переваги відновленню природних ландшафтів як найбільш доцільному виду використання земель, що вибувають із сільськогосподарського використання;

- встановленням водоохоронних зон і прибережних захисних смуг навколо водних об'єктів;

- збільшенням території лісів, лісосмуг навколо сільськогосподарських угідь, промислових та житлових зон;

- необхідністю виконання Україною міжнародних зобов'язань у галузі охорони довкілля [10].

Крім того Програмою формування національної екомережі передбачається у питаннях охорони та відтворення земельних ресурсів:

- оптимізація площ сільськогосподарських угідь та зменшення ступеня їх розораності;

- удосконалення структури земель сільськогосподарського призначення та їх збагачення природними компонентами;

- впровадження ґрунтозахисної системи землеробства з контурно-меліоративною організацією території;

- обмеження руйнівного інтенсивного використання екологічно уразливих земель;

- здійснення консервації сільськогосподарських угідь з дуже змитими та дуже дефльованими ґрунтами на схилах крутизною понад 5-7 градусів тощо [29].

ВИСНОВКИ

Основними причинами низької віддачі земельного потенціалу в Україні є безгосподарне ставлення до землі, тривала відсутність реального власника, помилкова стратегія максимального залучення земель до обробітку, недосконалі техніка і технологія обробітку землі та виробництва сільськогосподарської продукції, не виважена цінова політика, недотримання науково обґрунтованих систем ведення землеробства і, зокрема, повсюдне недотримання сівозмін, внесення недостатньої кількості органічних добрив, низький науково-технічний рівень проектування, будівництва та експлуатації меліоративних систем, недосконала система використання і внесення мінеральних добрив та невиконання природоохоронних, комплексно-меліоративних, протиерозійних та інших заходів.

Особливістю земельних ресурсів України є їхня потенційно висока родючість. За різними оцінками, України володіє від 8 до 15 % світових запасів чорноземів, які є найродючішою частиною земельних ресурсів планети. Територія нашої країни складає 60,3 млн. гектарів, зокрема рілля – 32,8 млн. гектарів. Розораність сільськогосподарського земельного фонду нашої країни є найвищою у світі і становить 72 %, а в деяких областях 88 %.

Заходи з меліорації, рекультивації, консервації деградованих ґрунтів, дозволяють отримати оптимізовану структуру земельного фонду.

Нажаль економіці України притаманна висока питома вага ресурсномістких та енергоємних технологій, впровадження та нарощування яких здійснювалося найбільш «дешевим» способом без будівництва відповідних очисних споруд. Це було можливим за відсутності ефективно діючих правових, адміністративних та економічних механізмів землекористування та без урахування вимог охорони довкілля. Ці та інші чинники, зокрема низький

рівень екологічної свідомості суспільства, призвели до значної деградації довкілля України, надмірного забруднення поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря і земель, нагромадження у дуже великих кількостях шкідливих, у тому числі високотоксичних, відходів виробництва.

Одним із шляхів попередження подальших втрат земельних ресурсів є переведення сільгоспвиробництва на екологічні методи землеробства: біодинамічне та органічне. Зазначені види землеробства є одним із важливих пріоритетів розвитку сучасного сільського господарства України. Ведення екологічного землеробства є необхідністю, яка продиктована і зумовлена у загальносвітовому середовищі.

Одним із шляхів ренатуралізації та відновлення втрачених земель, є включення їх в якості територій відновлення до національної екологічної мережі України.

Програмою формування національної екомережі передбачається у питаннях охорони та відтворення земельних ресурсів:

- оптимізація площ сільськогоспугідь та зменшення ступеня їх розораності;
- удосконалення структури земель сільськогосподарського призначення та їх збагачення природними компонентами;
- впровадження ґрунтозахисної системи землеробства з контурно-меліоративною організацією території;
- обмеження руйнівного інтенсивного використання екологічно уразливих земель;
- здійснення консервації сільськогосподарських угідь з дуже змитими та дуже дефільованими ґрунтами на схилах крутизною понад 5-7 градусів тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Энциклопедия агролесомелиорации / Сост. И главн. ред. акад. РАСХН Е.С. Павловский. — Волгоград: ВНИАЛМИ, 2004. — 679 с.
2. Кулинич П. Ф. Правова охорона земель // Земельне право України: підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / П. Ф. Кулинич, В. І. Семчик, М. В. Шульга. — К.: Ін Юре, 2008. — 452 с.
3. Фролов М. О. Завдання, зміст і порядок охорони земель / М. О. Фролов // Земельний кодекс України: Науково-практичний коментар. — К.: Ін Юре, 2007. — С. 631–659.
4. Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: [монографія] / П. Ф. Кулинич — К. : Логос, 2011. — 688 с.
5. Лісовий кодекс України від 8 лютого 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст. 170.
6. Стадник А.П. Концептуальні основи розвитку лісових меліорацій та оптимізації природних ландшафтів в Україні // Лісівництво і агролісомеліорація. — Харків: РВП “Оригінал”, 2000. — Вип. 97. — С. 10–16.
7. Про Національну програму охорони земель на 1996 - 2005 роки: Розпорядження... 17 лют. 1996 р. № 34/96 // Уряд. кур’єр. - 1996. - 11 квіт. - С. 6.
8. Стадник А.П. Ландшафтно-екологічна оптимізація систем захисних лісових насаджень України. Автореф. дис. д-ра с.-г. наук, 03.00.16 — екологія. — Інститут агроекології УААН. — К., 2008. — 45 с.
9. Фурдичко О.І., Стадник А.П. Лісові меліорації, як основний фактор стабілізації степових екосистем // Екологія та ноосферологія, 2008. — Т. 19, № 3–4. — С. 13–24.

10. Закон України Про екологічну мережу України // Офіційний веб-сайт ВР України - URL: <http://portal.rada.gov.ua/>

11. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року №1264-XII// Офіційний веб-сайт ВР України - URL: <http://portal.rada.gov.ua/>

12. Созінов О.О., Козлов М.В., Сердюк А.Г. та ін. Сучасні деградаційні процеси, еколого-агрономічний стан та оцінка придатності сільсько-господарських земель для створення екологічно чистих сировинних зон і господарств // Агроекологія і біотехнологія: Зб. наук. пр. — Вип. 2. — К., 1998. — С. 54–65.

13. Гоштинар С. Л. Правове забезпечення охорони земель сільськогосподарського призначення, як передумова сталого розвитку агропромислового кодексу / Вісник соціально-економічних досліджень, вип. 1 (48) 2013. - С. 196-201.

14. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27 – Офіційний веб-сайт ВР України - URL: <http://portal.rada.gov.ua/>

15. Закон України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 року // Офіційний веб-сайт ВР України - URL: <http://portal.rada.gov.ua/>

16. Про екологічну мережу України: Закон України від 24 червня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 45. – Ст. 502 Офіційний веб-сайт ВР України - URL: <http://portal.rada.gov.ua/>

17. Шемшученко Ю. С. Правовая охрана окружающей среды в области промышленного производства: [монография] / Ю. С. Шемшученко. – Киев: Наукова Думка, 1986. – 214 с.

18. Мендрула О. Г. Земельні правовідносини: правочини та оподаткування / Навч. Посібник під ред. Мендрула. – К., КНТ, 2008 - 163 с.

19. Про затвердження Положення про моніторинг земель: Постанова КМУ від 20 серп. 1993 р. № 661 // Уряд. кур'єр. - 1993. - № 136 - 137. - С. 11.
20. Про порядок ведення державного земельного кадастру: Постанова КМУ від 12 січ. 1993 р. № 15 // Зібр. постанов Уряду України. - 1993. - № 3. - Ст. 55.
21. Павловский Е. С. Экологические и социальные проблемы агролесомелиорации. — М.: Агропромиздат, 1988. — 182 с.
22. Пилипенко О.І., Юхновський В.Ю., Ведмідь М.М Системи захисту ґрунтів від ерозії (підручник). — К.: ТОВ. “КОВЦ Златояр”, 2004. — 436 с.
23. Концепція управління агроландшафтами / В.П. Ситник, М.Д. Безуглий, А. С. Заришняк та ін.: За наук. ред. академіка УААН О.І. Фурдичка. - К.: “ДІА”, 2008. — 15 с.
24. Адаптивні системи землеробства: підручник / В.П. Гудзь, І.А. Шувар, А.В. Юник та ін.; за ред. В.П. Гудзя. – К.: Центр учб. л-ри, 2014. – 336 с.
25. Бегей С.В. Екологічне землеробство: підруч. для студ. і викл. агроном. спец. ВНЗ / С.В. Бегей, І.А. Шувар. – Львів: Новий Світ-2000, 2007. – 430 с.
26. Розбудова екологічної мережі / Під ред. Ю. Р. Шеляга-Сосонка. – К., 1999. – 127 с.
27. Мовчан Я. І. Екомережа України: обґрунтування структури та шляхів втілення / Конвенція про біологічне різноманіття: громадська обізнаність та участь. – К. : Стилос, 1997. – С. 98–110.
28. Олещенко В., Мовчан Я., Парчук Г. Нормативно-правові підстави для розбудови екомережі України // Розбудова екомережі України. –Київ, 1999. – С. 7–12.
29. Шеляг-Сосонко Ю. Р., Мовчан Я. І., Вакаренко Л. П., Дубина Д. В. Як відновити баланс екосистеми? // Вісн. НАН України, 2002, № 10. – С. 5–14.

30. Шеляг-Сосонко Ю. Р., Ткаченко В. С., Андрієнко Т. Л., Мовчан Я. І.
Екомережа України та її природні ядра // Укр. ботан. журн. – 2005. –62, № 2. –
С. 142–158.

ДОДАТКИ